

ČASŤ 10

SPIŠ V ROKOCH 1948 – 2004

1948 – 2004

Spiš v Komunistickom režime (1948 – 1967)

25. februára 1948 sa začalo i na Spiši obdobie oficiálne nazývané „budovanie základov socializmu“. Začala sa zakladateľská etapa nového režimu. V priebehu nasledujúcich piatich rokov vznikol nový mocensko-politický systém, ktorý priniesol zmeny vo všetkých oblastiach života. Hoci sa samotný mocenský zvrat odohrával vo vtedajších politických metropolách, jednotná línia komunistov sa premietla aj do okresov, miest a obcí na Spiši. Významnou mierou k tomu dopomohlo komunikačné prepojenie s najväčšími spišskými mestami Poprad a Spišská Nová Ves, regionálna tlač a rozhlas. Výkonnými článkami mocenských zmien sa stali koordinačné výbory odbojových zložiek. Vo väčších mestách ako boli Poprad, Spišská Nová Ves, Levoča a Kežmarok sa schádzajú zástupcovia politických strán a zložiek Národného frontu (NF) s cieľom vytvárať akčné výbory. Ich členmi boli okrem členov KSS, zástupcovia Zväzu slovenských partizánov, Zväzu ľudových protifašistických bojovníkov, Revolučného odborového hnutia (ROH), Zväzu slovenskej mládeže, Slovenského zväzu žien (SZŽ), Československej obce legionárskej, Telovýchovnej organizácie Sokol, Zväzu priateľov ZSSR a pod. Koordinačné výbory odbojových zložiek vytvárali zo svojich členov, bývalých partizánov, pohotovostnú službu a ozbrojené hliadky dohliadali nad bezpečnostnou situáciou. Postupne sa vytvárali ľudové milície (LM). Zrušené boli národné výbory (NV), ktoré nahradili správne komisie. Akčnými výbormi NF, ktoré vznikli v sídlach okresov, boli ustanovené 9 – 12 členné dočasné okresné správne komisie na čele s predsedom. Napríklad v Levoči bola správna komisia, ktorá prebrala 26. februára moc v okrese, riadená dvoma predsedami. V Starej Ľubovni Povereníctvo vnútra rozpustilo Okresný národný výbor (ONV) a menovalo 27. februára dvanásťčlennú Dočasnú okresnú správnu komisiu, ale jej predseda Ing. Rudolf Ševel prevzal funkciu až 3. marca. Zároveň boli ustanovené päť – šesťčlenné úrady na čele s prednostami. Pri okresných správnych komisiách boli vytvorené nové komisie: pre národnú súťaž, národohospodárska, pre odsun Nemcov, úverová komisia, komisia pre telesnú a brannú výchovu, preverovacia pre politickú spoľahlivosť, dopravná, zdravotná, bezpečnostná a pod.

Správne komisie začali preverovať na príkaz vyšších orgánov živnostenskej oprávnenia a štvor – päťčlenné preverovacie komisie vydávať osvedčenia o národnej, štátnej a ľudovodemokratickej spoľahlivosti. Postupne vznikali akčné výbory vo všetkých obciach, ale aj podnikoch, spolkoch a organizáciách. Ich prvými opatreniami boli zmeny v štruktúre NV, ktoré nahradili dočasné miestne správne komisie na čele s komunistami. Tie sa ujali správy miest i obcí. Po zrušení miestnych správnych komisií ich 5. januára 1950 nahradili národné výbory. Prvým činom nového režimu sa stala politická perzekúcia. K prvým opatreniam patrili vyhlášky o prechodnom zákaze všetkých zhromaždení, manifestácií, členských schôdzí a zábav. Už koncom marca 1948 sa zriaďovali komisie pre zaraďovanie do pracovných táborov za účasti predsedov akčných výborov NF. Začal sa masový nábor do KSC. Centralizácia sa stupňovala a prenášala na štátne orgány. Činnosť nižších orgánov KSS plne závisela od rozhodnutí Ústredného výboru (ÚV) KSC. Podľa jeho prevolania k IX. zjazdu mala Košická oblasť, do ktorej patrili okresné organizácie v Levoči, Spišskej Novej Vsi a Poprade do 1. mája získať 1 510 nových členov. Hneď v prvých mesiacoch režimu vstúpilo do komunistickej strany 648 osôb. Po stroskotaní rokovania zástupcov štátu s cirkvami prijalo v roku 1949 Národné zhromaždenie (NZ) tzv. cirkevné zákony, ktoré podriadili cirkev štátnej kontrole. Rozpúťali sa prenasledovania: zrušené boli rehole, zanikla gréckokatolícka cirkev, štátna moc zorganizovala monsterprocesy s biskupmi, zatkla alebo internovala kňazov. Vzbury na Spiši v rokoch 1949 – 1950 sa stali prejavom boja proti aktom násillia komunizmu a porušovaniu ľudských práv. V rámci Slovenska dosiahli najväčší rozsah. Najviac zaistených bolo v Levoči, Ždiari a v Huncovciach. Na Spiši sa zintenzívnila konfiškácia opustených nemeckých majetkov, pridelovanie konfiškovaných hospodárstiev prihláseným záujemcom a po skonfiškovaní cirkevnej pôdy sa prevádzala od jari 1949 kolektivizácia poľnohospodárstva, ktorá sa stabilizovala až v druhej polovici šesťdesiatych rokov. Zlikvidovali sa živnosti a vytvárali komunálne podniky, likvidovali súkromné ordinácie lekárov, advokátske kancelárie, súkromní taxikári a pod. Redukoval sa počet or-

ganizácií a spolkov, predstavitelia režimu rozhodovali, aké záujmy smú občania rozvíjať. Museli vyslovovať súhlas s režimom a podporovať jeho politiku. Pri súčasnej industrializácii sa menila štruktúra spoločnosti. Hospodárske pozdvihnutie Slovenska patrilo medzi prioritné úlohy vtedajšej politiky. Vzostup strojárnej výroby vyžadoval rast ťažby uhlia, rúd, rozvoj hutníctva, výstavbu elektrární. V priemysle a stavebníctve vznikali prvé pracovné príležitosti. Spiš nadviazal na svoju banícku tradíciu. Veľké investície sa kládli do geologického prieskumu, spracovania chudobných rúd a budovania úpravni na úkor ostatných odvetví. Široko rozvetvenou urbanizáciou narastal počet mestského obyvateľstva. Stúpala vzdelanostná úroveň, rozvíjala sa veda, zdravotníctvo a kultúra. Tienistou stránkou bolo budovanie ťažkého priemyslu bez ohľadu na ekologické následky, orientácia na zbrojný priemysel, nivelizovanie miezd, ideologizácia kultúry. KSCÚstavou z roku 1960 zakotvila svoje „vedúce postavenie“ v štáte a marxizmus-leninizmus sa stal výlučne štátnou ideológiou. Krach tretej päťročnice, odhalenia o procesoch, snaha odstrániť nerovnomerné postavenie Slovenska, upozorňovanie na menej rozvinuté oblasti Východoslovenského kraja (oblasť okresu Stará Ľubovňa a Hnilecká dolina) sa stali príčinou zmien, ktoré začali v druhej polovici šesťdesiatych rokov reformní komunisti. Rok 1968 sa stal rokom nádejí i sklamaní.

1948

21. februára sa konali schôdze robotníkov vo väčších závodoch, napríklad v Rudňanoch, Mlynkách, Gretli, na pílach, v Gypsovke, Kamenopriemysle v Spišskej Novej Vsi, v Krompachoch. Volili delegátov na zjazd závodných rád do Prahy.

23. februára sa začali vytvárať akčné výbory NF pre mestá a 25. februára pre okresy. Robotníci železozrudných baní v Slovinkách a Krompachoch žiadali reorganizáciu Zboru povereníkov a uistili jeho predsedu Dr. Gustáva Husáka o svojej oddanosti.

24. februára presne o 12. hod. sa ozvala siréna a začal sa jednodňový generálny štrajk. Nástup do štrajku bol všeobecný a konal sa v závodoch, na školách a ďalších pracoviskách. V okrese Spišská Nová Ves bol generálny štrajk vykonaný dôsledne a podľa hlásení sa nenašiel ani jeden štrajkokaz, ktorý by rozhodnutie narušil.

V Redute v Spišskej Novej Vsi sa konalo verejné zhromaždenie – bola schválená deklarácia o ďalšom vyvlastňovaní a znárodňovaní priemyselných podnikov a veľkostatkárov.

25. februára – 1. marca sa vytvorili miestne správne komisie v obciach, ktoré začali uskutočňovať očistu národných výborov. Očista postihla hlavne členov Demokratickej strany (DS).

1. marca Okresná správna komisia v Levoči uznesením schválila požiadavku Akčného výboru Národného frontu v Spišskom Podhradí zlúčiť Spišské Podhradie so Spišskou Kapitulou z dôvodov administratívnych, hospodárskych a politických. K zlúčeniu došlo na základe výnosu Povereníctva vnútra 7. februára 1949.

3. marca učitelia stredných a odborných škôl v Spišskej Novej Vsi zverejnili vyhlásenie, podľa ktorého: „nedopustia, aby nežičlivci nového ľudovodemokratického zriadenia akýmkoľvek spôsobom podrývali jeho základy“ a „budú vychovávať mladú generáciu v duchu ľudovodemokratickom, pokrokovom, socialistickom...“. Vyhlásenie podpísalo 25 profesorov.

21. marca v Starej Ľubovni sa konala okresná manifestácia pod názvom Deň Sojuza mládeže Karpát, ktorej centrála mala sídlo v Prešove.

23. marca SNR za účasti 64 členov vydala nariadenie č. 7/1948 Zborníka zákonov (Zb.) o pracovných táboroch, do ktorých sa ľudia zaraďovali nie na základe súdneho rozhodnutia, ale podľa rozhodnutia trojčlennej komisie Povereníctva vnútra na návrh okresných komisií. Zákon č. 247 /1948 Zb. s celoštátnou pôsobnosťou vyšiel až 15. októbra 1948, kedy strediská dostali názov – tábory nútenej práce (TNP). Osoby spadajúce do zariadenia boli rozdelené na tri skupiny. Prvú skupinu tvorili osoby osemnásť – šesťdesiatročné vyhybajúce sa práci a hospodárski a politickí rozvratníci. Druhú skupinu tvorili odsúdenci, obvinení z čierneho obchodu, marenia dvojročného a neskôr päťročného plánu. Do tretej skupiny boli zaradené osoby, ktoré spáchali správne priestupky, riešenie ktorých spadalo do kompetencie ONV. Právo rozhodnúť o zaradení previnilcov do prvej a druhej skupiny mali trojčlenné komisie menované Krajským národným výborom (KNV).

18. apríla bol v Krompachoch položený základný kameň Slovenského elektrotechnického závodu (SEZ), ktorý symbolizoval začiatok rozvoja priemyslu v rámci industrializácie Slovenska. Spočiatku bol závod súčasťou Moravských elektrotechnických závodov so sídlom v Olomouci, v roku 1949 sa osamostatnil. Závod vyrábala elektrické prístroje – priemyselné zásuvky, vidlice, neskôr ističe, valcové spínače, od roku 1952 prístroje vysokého napätia.

21. apríla NZ schválilo i napriek početným protestom najmä katolíckej cirkvi školský zákon č. 95/1948 Zb. o základnej úprave jednotného

školy, ktorý sa vzťahoval na všetky stupne a druhy škôl. Zákon vymedzil aj vyučovanie náboženstva, ktoré malo byť v súlade s výchovnou činnosťou školy. Vládne nariadenia č. 196/1948 Zb. a č. 197/1948 Zb. z 26. júla 1948, ktoré vstúpili do platnosti 1. júla, už na národných a stredných školách nezaraďovali náboženstvo medzi povinné predmety. Na gymnáziách bolo zaradené medzi nepovinné predmety, čím sa cieľavedome znížil jeho význam.

9. mája Ústavodarné národné zhromaždenie schválilo novú ústavu, ktorá deklarovala „víťazstvo robotníckej triedy“ vo februári 1948. Zakotvila novú štátnu formu – ľudovú demokraciu a existenciu slovenských orgánov s obmedzenou autonómiou. Povoľovala podniky do 50 zamestnancov a držbu pôdy do 50 ha, čo však bolo porušené hneď v nasledujúcom roku likvidáciou mestskej malovýroby a kolektivizáciou. Ústava platila do roku 1960. Charakteristickou črtou tohto obdobia bola masová nezákonnosť. Predstavitelia moci uznávali, len tie zákony, ktoré boli v súlade s ich mocenskými záujmami, preto beztrešne porušovali právne normy najmä v oblasti ľudských práv, slobody, či náboženstva.

30. mája sa konali parlamentné voľby podľa jednotnej kandidátky Národného frontu. V atmosfére strachu a politického tlaku na voličov. V každej obci sa konali schôdze občanov, domácnosti navštevovali „agitačné dvojice“. Okresný akčný výbor v Poprade obežníkom vyzval všetky farské úrady, aby podporili priaznivý priebeh volieb. Objavili sa aj jednotlivci, ktorí vyjadrili svoj nesúhlas. V okolí železničnej stanice sa v deň volieb našli rozhodené letáčky s heslom: „Komunizmus skaza národa“. Vikartovský farár Štefan Bača, ktorý odovzdal biely lístok, kandidátku NF verejne roztrhal. Podľa oficiálnych údajov na Slovensku za jednotnú kandidátku hlasovalo 85,87 % voličov. Hoci vo viacerých spišských okresoch len zopár občanov vhodilo do volebnej urny biely (prázdny) lístok, aby vyjadrili svoj nesúhlas, v okrese Spišská Stará Ves to bolo až 42,76 % voličov, čím odmietli potvrdiť a upevniť „februárové víťazstvo pracujúceho ľudu“.

14. júna NZ zvolilo jednomyselne Klementa Gottwalda za prezidenta ČSR. Okresné správne komisie zasielali novému prezidentovi telegramy podobného obsahu: „Občania okresu Levoča dovoľujú si Vám z príležitosti voľby prezidenta zaslať svoje najúprimnejšie blahoželanie a pozdravenie s uistením, že pod Vaším vedením budú všemožne pracovať v prospech milovanej republiky a jej ľudovodemokratického zriadenia“.

2. júla vzácnym hosťom púte veriacich v Levoči bol pražský arcibiskup Jozef Beran, ktorého sprevádzal na Mariánsku horu spišský biskup Ján Vojaššák.

10. augusta funkcionári Popradského okresu, najväčšieho okresu na Spiši, uvedomujúc si veľký význam mesta Poprad z hľadiska regionálneho i celoslovenského, skoncipovali *Pamätný spis pre Slovenskú národnú radu*, ktorý obsahoval viaceré požiadavky vo veci vybudovania mesta, keďže nadriadené orgány tejto lokality nevenovali v minulosti dostatočnú pozornosť. Domáhali sa v ňom vybudovania mesta pre 50 – 55 tisíc obyvateľov, ktoré by sa stalo dopravným a obchodným centrom Podtatranského kraja, východiskom do Vysokých Tatier, centrom železničného spojenia a cudzineckého ruchu. Ohlas *Pamätného spisu* bol všeobecne pozitívny a požiadavky zohľadnené v zostavovaní plánu na prvú päťročnicu (1949 – 1953).

11. septembra sa v Spišskej Novej Vsi uskutočnil prvý Banický deň, na ktorom prehovoril predseda Zboru povereníkov Dr. Gustáv Husák.

27. októbra NZ schválilo zákon o prvom päťročnom pláne na roky 1949 – 1953, ktorý uprednostňoval ťažký priemysel a strojárstvo, pričom sa rátalo s využitím domácej surovinovej základne. Vzárostol význam rudného baníctva a hutníctva železa. Potreba maximálneho rozvoja ťažby železných, medených a mangánových rúd v Železorudných baniach so sídlom v Spišskej Novej Vsi zabezpečila dostatok investičných fondov pre stredný Spiš. Ťažký priemysel bol sústredený hlavne do banských stredísk Železorudné bane (ŽB) Rudňany, Mlynky a Markušovce. 1. januára 1950 sa na základe osobnej intervencie Viliama Širokého uviedlo nanovo do prevádzky ložisko Slovinky. O rekonštrukcii prevádzky v Smolníku rozhodla vláda v roku 1951 v dôsledku vzrastu dopytu po síre. Z hľadiska priemyselného rozvoja Spiša došlo v tomto období k najvýznamnejšej zmene vo Svite, kde sa vytvorili dva podniky: Tatravit Svit s pletiarskou výrobou a Chemosvit s prevádzkou chemickej a strojárkej výroby. Neskôr vznikli prevádzky Tatravitu v Levoči a Spišskej Novej Vsi, kde bol v roku 1969 dobudovaný nový pletiarenský závod.

23. novembra sa konala porada tajomníkov okresných akčných výborov NF v Košiciach, ktorá riešila otázku katolíckych spolkov a menovania okresných cirkevných referentov. V okrese Spišská Nová Ves sa nepodarilo túto funkciu obsadiť ani po dvoch mesiacoch.

18. decembra na Spiši vznikol prvý z troch prírodných národných parkov. Slovenská národná

rada (SNR) prijala zákon č. 11/1949 Zb. o Tatranskom národnom parku (TANAP) s účinnosťou od 1. januára 1949, zahrňujúc územie Západných, Vysokých a Belianskych Tatier o rozlohe chráneného územia 50 965 ha. Na základe tohto zákona boli zrušené všetky dovtedajšie Správy štátnych lesov na území Vysokých Tatier a zlúčené pod Správu Tatranského národného parku so sídlom v Tatranskej Lomnici. V roku 1954 nadviazala na TANAP poľská časť Tatrzański park narodowy, chránená od roku 1937. V roku 1993 bol TANAP vďaka úsiliu slovenských a poľských ochranárov nominovaný a prijatý z hľadiska celosvetového významu do kategórie biosférických rezervácií pod patronátom UNESCO.

- V Levoči vznikla slepecká tlačiareň, jediná svojho druhu na Slovensku. Vydávala učebnice, knihy a noviny tlačené Braillovým písmom.

1949

1. januára v Československu začal platiť nový model územnej správy na základe zákona č. 280/1948 Zb., ktorý prijalo NZ 21. decembra 1948. Krajské zriadenie bolo zrušené a na Slovensku bolo vytvorených 6 krajov s 92 okresmi. Na východnom Slovensku vznikli dva kraje: Košický a Prešovský. Spiš bol začlenený do Košického kraja a jeho hranica siahala až k okresom Spišská Stará Ves a Stará Ľubovňa, ktoré až do roku 1960 patrili k Prešovskému kraju. Historický región Spiš tvorili okresy Vysoké Tatry (sídlo Starý Smokovec), Kežmarok, Poprad, Levoča, Spišská Nová Ves a Gelnica. Tieto spišské okresy na západe hraničili so Žilinským krajom. Okres Poprad dokonca s dvoma krajmi, t. j. aj s Banskobystrickým, a okresy Vysoké Tatry, Kežmarok, Levoča, Spišská Nová Ves a Gelnica na východe hraničili s Prešovským krajom. Okres Stará Ľubovňa, patriaci do Prešovského kraja, vytvorený počas prvej Československej republiky bol na západe menší o päť obcí: Veľká Lesná, Haligovce, Lesnica, Veľký Lipník a Stráňany, ktoré patrili do Spišskej Starej Vsi a na východe od obce Údol, Orlov a Plaveč veľká časť územia bola súčasťou Sabinova. Na juhu bol väčší o územie v Levočských vrchoch (územie vojenského obvodu). Aj územné členenie vtedajších košických okresov Spiša bolo iné, ako je v súčasnosti. Od okresu Kežmarok boli odčlenené územie dnešnej obce Ždiar a severná časť Starého Smokovca a z okresu Poprad Starý Smokovec. Okres Poprad bol v roku 1949 podstatne menší, pretože na západe mu nepatrili obce Liptovská Teplička, Štrba a Štrbské Pleso, Starý Smokovec a na juhu obec Vernár. Aj na se-

vere bol okres menší o tri obce (Tatranská Javorina, Ždiar, Tatranská Lomnica). Okres Levoča sa zmenšil o Janovce a v roku 1951 o Abrahamovce. Politickým a administratívnym rozhodnutím bola k Spišskému Podhradiu pričlenená obec Spišská Kapitula, duchovné centrum Spiša, ktorá ešte v roku 1946 mala 316 obyvateľov a 29 domov. Nálepkovalo sa vrátilo do okresu Spišská Nová Ves, ale okres stratil Krompachy a Slovinky. Na severe boli k okresu pričlenené Iľiašovce. Gelnický okres pri správnom členení nadobudol opäť podobu z rokov 1928 – 1938. Najmenšími okresmi na Spiši podľa počtu obyvateľstva i rozlohou boli okresy Levoča a Gelnica. Naopak najväčším bol okres Poprad. V mestách, ktoré vyhovovali po stránke komunikačnej hospodárskej i administratívnej, sa zriadili obvodné úrady miestnych NV (MNV), opäť sa ustanovovali ONV s jednotlivými referátmi. Referáty krajských a okresných národných výborov navzájom úzko spolupracovali. Zároveň boli zmenené neslovenské názvy spišských obcí.

14. januára v Košickom kraji sa začala realizovať tzv. Akcia „A“. V Košiciach sa konala porada tajomníkov okresných akčných výborov (OAV) NF o situácii medzi cirkvou a NF. Cieľom Akcie „A“ bolo dosadzovanie a menovanie cirkevných referentov v jednotlivých okresoch, o ktorých sa mala predkladať charakteristika. Tí mali vytvárať do 10. februára zoznamy kňazov, rozdelených do 4 skupín, a ľudí-laikov, ktorí požívali v cirkevných kruhoch autoritu a nebolo pochyb o ich kladnom pomere k republike a režimu. Okresní tajomníci vyjadrili nesúhlas, že „kňazi, ktorí sa zapojili do budovateľskej práce, ako povereník Horák, Lukačovič a minister Plojhar, boli exkomunikovaní.“ Okresným tajomníkom bolo uložené zvoliť porady zástupcov Zväzu ľudových protifašistických bojovníkov (SLUBu), ROH, KSS a cirkevného referenta, na ktorých sa „prerokuje ďalší postup“. V spišských okresoch sa našlo len málo ľudí, ktorí boli ochotní akciu vykonať, preto sa v marci 1949 mala akcia opäť rozšíriť i po obciach jednotlivých okresov, v Kežmarku dokonca v závodoch. Spišovali sa rezolúcie s cieľom „odvolania suspenzií vlasteneckých kňazov a suspendovania nepriateľských“, ktoré žiadal KAV NF poslať spišskému biskupovi.

26. januára na základe zákona č. 95/1948 Zb. začali vznikať zo štátnych ľudových škôl národné školy (prvý stupeň). Na druhý stupeň boli premenené bývalé meštianky a nižšie gymnázia. Tieto stupne poskytovali základné vzdelanie. Povinná školská dochádzka trvala deväť rokov. V Poprade sa v novozaloženej národnej škole s 10 triedami v 5 učebniach, podobne ako v ďalších spišských

školách, zavádzali od septembra 1950 novinky – spievala sa *Pieseň práce* a po vyučovaní hymna demokratickej mládeže *Z národov hoc' sme rôznych*, všeobecným pozdravom v škole bol „Práci česť“ a žiaci začali volať učiteľov súdruh alebo súdružka. Zároveň v Poprade vznikla ako prvá v okrese školská družina s dvoma oddeleniami.

28. januára na základe zákona SNR č. 14/1949 Zb. bola zrušená obec Ždiar a Javorina, ich územie bolo vylúčené z okresu Kežmarok a pripojené k obci Vysoké Tatry. Na základe prípisu KNV v Košiciach zo dňa 7. februára 1949 boli zriadené v menovaných obciach úradovne NV a v Javorine Obvodná rada. V Starom Smokovci vznikol Jednotný národný výbor Vysoké Tatry, ktorý mal právomoci ONV a MNV. V roku 1954 tu bol ustanovený MsNV, ktorý spravoval celé územie Vysokých Tatier, vrátane Javoriny a Ždiaru.

31. januára v súvislosti s reformou súdnictva bol zrušený Krajský súd v Levoči, čím zanikla posledná inštitúcia, ktorej územná právomoc zahŕňa oblasť celého Spiša.

22. – 23. februára NZ prijalo zákon č. 69/1949 Zb. o jednotných roľníckych družstvách (JRD), ktorý mal vytvoriť predpoklady „socializácie“ vidieka. Predpokladal dobrovoľnú kolektivizáciu. Podľa tohto zákona sa začala na Spiši kampaň na zakladanie prípravných výborov JRD (PV JRD) a organizovanie rôznych akcií, ktoré mali podporiť myšlienku socializácie dediny. Na Spiši sa nestretli s ohlasom. Krajská konferencia KSS v Košiciach v máji 1949 vytýčila heslo „Do každej dediny jednotné roľnícke družstvo!“ a v kraji chcela za 18 dní založiť 65 JRD. Aktivisti mali urobiť všetko pre realizáciu hesla. Medzi prvými na Spiši je 23. mája 1949 ustanovený PV v Podolínci v Lubovnianskom okrese, ktorý patril do Prešovského kraja. 16. augusta 1949 pod nátlakom vznikol PV JRD v Matejovciach. V Levočskom okrese boli založené prípravné výbory JRD v Dúbrave, Poľanovciach, Domaňovciach, Levoči a Spišskom Podhradí. 33 prípravných výborov, ktoré vznikli na Spiši v roku 1949: v okrese Gelnica 5, Levoča 6, Kežmarok 4, Poprad 3, Spišská Nová Ves 4, Spišská Stará Ves 7 a Stará Ľubovňa 4, nevykazovalo žiadnu činnosť. Na roľníkov doliehali hlavne dodávkové povinnosti. Na základe výmery pôdy, ktorú vlastnili, boli rozdelení do šiestich skupín: 1. vlastníci pôdy do 1 ha, 2. s výmerou 1 – 2 ha, 3. 2 – 5 ha, 4. 5 – 10 ha, 5. 10 – 15 ha a 6. 15 – 20 ha. Čím viac pôdy vlastnili, tým aj dodávkové povinnosti mali väčšie a ťažšie sa plnili. Preto sa v roku 1950 začala kampaň na zakladanie riadnych JRD.

4. marca v Poprade vznikli prvé tri komunálne podniky: pohostinský, dopravný a remeselný.

Zlúčili sa v auguste 1950. Prvý komunálny podnik Spiš v Spišskej Novej Vsi bol otvorený 1. júla 1949. V októbri k nemu pribudol Stavebný komunálny podnik. Postupne sa zriaďovali nové komunálne podniky v ďalších spišských mestách, pretože do roku 1949 úsek miestneho hospodárstva tvorili výlučne súkromné živnosti a remeslá. Tie sa postupne rušili.

22. – 23. marca sa v Dolnom Smokovci zišli českí a slovenskí biskupi, aby prerokovali požiadavky vládnych zástupcov (vyjadrenie lojality režimu, umožnenie verejného angažovania sa kňazov, ktorí chcú spolupracovať s režimom, zrušenie suspenzie pokrokových kňazov, zakročenie proti kňazom stíhaným zo zákona) s cieľom získať ústupky v oblasti cirkevných škôl, nedejných brigád, v zastavení útokov proti cirkvi, povolenia zvýšeného vydávania cirkevnej tlače. Konferencie sa zúčastnil aj český arcibiskup J. Beran a moravský arcibiskup J. K. Matocha, ktorý predniesol stanovisko Vatikánu k dohode s vládou. Počas rokovania bolo v miestnosti objavené odpočúvacie zariadenie, ktoré sem tajne nainštalovali príslušníci Štátnej bezpečnosti a rokovanie bolo prerušené.

24. apríla vznikol zjednotený Československý zväz mládeže (ČSM) a Pionierska organizácia, ktorých hlavným poslaním bolo vychovávať svojich členov v duchu ideológie a politiky komunistickej strany. Od začiatku do pôsobnosti ich činnosti patrili záujmové technické, prírodovedné a umelecké krúžky. Jednotnosť a masovosť pionierskej organizácie, ktorá združovala deti od 6 do 15 rokov, charakterizovali červená zástava, štvorcípa červená pionierska šatka, pioniersky odznak, pozdrav (symbolizoval zväzok pracujúcich piatich svetadielov) a heslo s výzvou: „Budovať a brániť ľudovodemokratickú vlasť buď pripravený!“, s odpoveďou: „Vždy pripravený!“. Sľuby pionierov sa organizovali na miestach národných a revolučných tradícií, pri pomníkoch padlých, pri výročiach KSČ. V duchu oficiálnej politiky od päťdesiatych rokov organizácia slúžila pripravovaním športových akcií, návštev filmových predstavení, divadiel, spoločných výletov na odľákvanie detí od vyučovania náboženstva.

10. júna vznikol celoštátny výbor nepreavej Katolíckej akcie, ktorej skutočným cieľom bolo sformovať v katolíckej cirkvi hnutie proti biskupom a Vatikánu. Potom sa inscenovali krajské a okresné konferencie veriacich, na ktorých sa tvorili výbory a začalo sa s podpisovou akciou.

15. júna biskupi vydali pastiersky list, vyhlásili Katolícku akciu za rozkolnícke hnutie. *Pastiersky list*, ktorý sa čítal v asi 2/3 farností, poukázal na

príklady obmedzovania náboženského života, odmietol obvinenie, že biskupi sú príčinou neúspechu rokovanií o možnej dohode medzi cirkvou a štátom a podčiarkoval, že: „...tu nejde už o dohodu medzi cirkvou a štátom, ale ide o podriadenie rímskokatolíckej Cirkvi takej ideológii, ktorá je protikresťanská...“ Za čítanie listu očakávali kňazi zo strany štátu represie. Veriaci Spiša začali spontánne strážiť svojich kňazov. Kňaz zo Ždiaru Alexander Očkaják ho prečítal veriacim 19. júna. Prítomnosť úradníkov zo Starého Smokovca pri kostole vyvolal medzi občanmi nepokoj a v predstave, že prišli zatknúť farára, vyvolali v obci vzburu. Situácia sa opakovala, keď 27. júna smerom na Javorinu prešli obcou tri autá Zboru národnej bezpečnosti (ZNB). Obyvatelia v snahe brániť farára zatarasili cestu. V dôsledku týchto vzbúr boli vzatí do väzby 5 obyvatelia Ždiaru: kostolník Vojtech Kriššák, Augustín Vaverčák, Ján Budzák-Putala, Peter Mačák a Agáta Vojtaššáková. 23. júna bol dosadený do Biskupského úradu v Spišskej Kapitule tzv. vládny zmocnenec Povereníctva školstva Jozef Gebauer, ktorého cieľom bolo kontrolovať činnosť biskupského úradu a biskupa (poštu, telefonáty, styk s verejnosťou).

25. a 26. júna sa odohrala levočská vzburá. Do Levoče prišli predstavitelia KNV z Košíc, aby prerokovali tradičnú púť na Mariánsku horu. Veriaci v domnienke, že došlo k zatknutiu dekana Jozefa Vojtasu (asi 1 000 osôb z mesta a blízkych dedín) sa zhromaždili pred farou, napadli a inzultovali predsedu ONV, predsedu NF, domáhali sa prepustenia „najväčšieho výtržníka“ Jozefa Riša a chceli obsadiť aj stanicu ZNB. Po varovných výstreloch sa dav presunul pred miestnu faru, ktorú strážil až do rána, keď sa rozišiel. V súvislosti s levočskými udalosťami bolo vyšetrovaných spolu 191 osôb, z nich bolo súdených 62 a odsúdených 52. Do väzenia sa dostali aj mladé dievčatá a chlapci vo veku 16 – 17 rokov, matky s malými deťmi, živitelia rodín, a to bez akejkoľvek viny. Z organizovania vzbury bol obvinený a odsúdený dekan Jozef Vojtas. Okresný súd v Košiciach vyniesol 1. júla vopred dohodnuté rozsudky vo výške 6 mesiacov – 10 rokov väzenia. Mária Vilkovská, Štefan Onderuš, Mária Neupauerová a Jozef Babej dostali tresty najväčšie: v trvaní 10 – 7 rokov.

10. júla prezident republiky Klement Gottwald prijal na zámku v Lánoch 300 banických učňov zo Spiša a Gemera a ďalších revírov republiky. Prijatie sa stalo inšpiráciou mohutnej akcie na získanie čo najväčšieho počtu mládeže pre baníctvo. Uprednostňovanie banického povolania, ktoré sa dialo pod heslom: „Ja som baník, kto je viac“, bolo opodstatnené nedostatkom pracovných síl, čo sa

výraznejšie prejavilo v priebehu prvej päťročnice, keď boli stanovené pre baníctvo vysoké plány ťažby úžitkových nerastov. O výchovu baníkov pre Spiš sa staralo hlavne Banické učilište v Rudňanoch a Rožňave.

31. augusta Povereníctvo školstva zrušilo po 130 rokoch úspešného jestvovania rímskokatolícky Učiteľský ústav (po poštátnení v roku 1945 premenovaný na Učiteľskú akadémiu) s cvičnou ľudovou školou, najstaršiu školu svojho druhu na Slovensku, a „prepustilo jej budovy na účely prípravného kurzu pre vysokoškolské štúdium robotníkov a roľníkov“. Začal sa proces zániku vyššieho školstva v oblasti Podbraniska, ktorý bol ukončený zrušením spišského diecézneho seminára a uväznením spišského biskupa Jána Vojtaššáka.

14. októbra NZ prijalo zákon č. 217/1949 Zb., ktorý zriadil Štátny a Slovenský úrad pre cirkevné otázky a zákon č. 218/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností. Reorganizovala a rozšírila sa činnosť cirkevných oddelení KNV a ONV, ktoré vykonávali dozor nad vyučovaním náboženstva, kontrolovali činnosť cirkevných orgánov, dozerali nad činnosťou cirkevných spolkov, konaním verejných akcií. Predpokladom výkonu duchovnej činnosti bolo popri štátnom súhlase aj zloženie sľubu vernosti.

25. októbra bol vymenovaný za svätiačeho biskupa rektor spišského diecézneho seminára Štefan Barnáš. Keďže bol menovaný po prijatí cirkevných zákonov, bol mu daný štátny súhlas, ale vysviacka sa nesmela konať verejne. Bol vysvätený spišským biskupom J. Vojtaššákom a biskupom M. Kheberichom 5. novembra 1949 v seminárnej kaplnke.

25. – 30. októbra sa v Levoči konali oslavy 100. výročia Slovenského povstania 1848 – 1849. Pri tejto príležitosti bola odhalená na námestí socha Ludovíta Štúra od sochára Fraňa Gibalu.

24. novembra Slovenská muzeálna rada schválila text návrhu múzejného zákona a náplň niektorých slovenských múzeí. Popradské múzeum sa stalo špecializovaným múzeom pre celú oblasť Vysokých Tatier. Riaditeľ Ivan Bohuš veľmi aktívne pôsobil v celoslovenskom meradle, stál na čele novovzniknutého časopisu *Múzeum*.

10. decembra vznikla organizácia Landmanschaft der Karpatendeutschen aus der Slowakei a od januára 1950 začal vychádzať v náklade 6000 exemplárov krajanský mesačník *Karpatenpost*.

1. januára došlo k dôležitej zmene v riadení priemyslu v štáte: podľa výrobnno-miestnej zásady. Jednotlivé národné podniky sa tvorili s malým okruhom závodov. Podľa tejto zásady sa rozpadli Železoručné bane, národný podnik (n. p.), Spišská Nová Ves na 3 samostatné podniky: Gemerské železoručné bane so sídlom v Rožňave (mali 6 závodov), Mangánoručné bane, n. p., Poprad so závodmi Švábovce a Kišovce, a na Spišské železoručné bane, n. p., Spišská Nová Ves, so závodmi Markušovce, Mlynky, Luciabaňa, Rudňany, Slovinky a Smolník. Nová organizácia priemyslu sa opierala o zákon o priemyselných podnikoch z 13. júla 1950, podľa ktorého boli priamo podriadené prostredníctvom generálnych riaditeľov príslušným ministrom.

16. marca zákonom č. 50/1950 o vysokých školách a vládnym nariadením č. 112 bol zrušený spišský diecézny seminár v Spišskej Kapitule.

13. – 14. apríla príslušníci ZNB, Štátnej bezpečnosti (ŠtB), armády a LM počas barbarskej noci uskutočnili tzv. Akciu „K“ (Kláštory). Priamo v krajoch riadili bezpečnostné päťky KNV, usmerňované príslušným krajským veliteľom ŠtB. V stanovenom termíne sa príslušníci ozbrojených zložiek začali dobýjať aj do kláštorov v Spišskom Podhradí, Spišskom Štvrtku a Strážach pod Tatrami. Násilne vtrhli do kláštora milosrdných bratov v Spišskom Podhradí a brutálnym spôsobom deportovali priora Michala J. Griegera a ďalších rehoľníkov do vopred vyhladených táborov. V kláštornej nemocnici bol zriadený ústav sociálnej starostlivosti o duševne choré ženy. Gvardiánom kláštora v Strážach bol od roku 1946 Beneventus Vida. Aj on bol spolu s dvoma minoritmi zaistený a internovaný. V zaniknutom kláštore bola umiestnená materská škola a na poschodí národná škola. V Spišskom Štvrtku sa asi 200 žien pokúsilo vniknúť do objektu vyprázdneného kláštora. Príslušníci ZNB ich rozohnali pomocou slzného plynu. Vo viacerých obciach dochádzalo k zhľuku občanov, ktorí s Akciou „K“ vyjadrovali svoj nesúhlas. Internácia rehoľníkov znamenala fakticky väzenie. Jedným z tzv. centralizačných kláštorov, kde boli rehoľníci sústreďovaní, sa stal kláštor redemptoristov s kláštorným kostolom v Podolínci. Už 14. apríla tu bolo sústredených 182 rehoľníkov z celého Slovenska. ZNB a príslušníci ŠtB sa snažili akciu zatajiť pred verejnosťou, ale na viacerých miestach sa to nepodarilo a vypukli nepokoje. Z iniciatívy Štefana Selepa sa obyvatelia okolitých obcí, najmä Nižných Ružbách a Lackovej vybrali do Podolíncu. K bráne kláštora prišlo

asi 200 občanov a žiadali prepustenie zatvorených rehoľníkov. Podarilo sa im vylomiť kláštornú bránu. Ťažké zranenia boli na oboch stranách. Niekoľko demonštrantov bolo zavretých v kláštore a zbitých. O vážnosti udalostí v Podolínci svedčí fakt, že sem priletel povereník vnútra Dr. Daniel Okáli. Po barbarskej noci na východnom Slovensku v krajoch Košice a Prešov už mužské kláštory neexistovali. Na podolíneckom kláštore boli postupne zamrežované okná a na múr inštalovaný ostnatý drôt. Objekt bol strážený ozbrojencami so psami a na nádvorí vyrástla strážna veža. Rehoľníci boli pozbavení základných ľudských práv a slobôd, bol na nich vyvíjaný nátlak, aby vystúpili z rehole a odišli do civilného života. Časť z nich musela nastúpiť vojenskú službu v pomocných technických práporoch (PTP). Boli preškoľovaní, prezliekaní do zväzáckych uniforiem a posielaní na stavbu Priehrady mládeže.

24. apríla sa vo Vyšných Ružbachoch uskutočnilo stretnutie známe ako malý sobor 51 osobitne vybraných gréckokatolíckych kňazov s generálnym tajomníkom Ukrajinskej národnej rady a podpredsedom SNR Ivan Rohaľ-Ilkivom, na ktorom im oznámil, že gréckokatolícka cirkev bude zlikvidovaná, aby sa exponovali za pravoslávie. Prítomní kňazi to odmietli.

28. apríla vyvrcholila Akcia „P“ (Pravoslávie). Vo veľkej sále hotela Čierny orol v Prešove ÚV KSČ zinscenoval zhromaždenie asi 820 delegátov (z toho 73 kňazov) známy prešovský sobor, ktorý zrušil platnosť Užhorodskej únie z roku 1646 a vyhlásil návrat gréckokatolíckych veriacich a duchovných k pravoslávnej cirkvi. Po uznaní tohto aktu Štátnym úradom pre cirkevné veci prestala v ČSR existovať gréckokatolícka cirkev. Na kňazov sa vykonával nátlak, aby podpísali *Manifest soboru* a prestúpili na pravoslávie. Drvivá väčšina to však odmietla. Preto bola internovaná v Hlohovci, Podolínci a Novákoch. Následne boli súdení a vyhostení, ženatí aj s rodinami na najťažšie práce do Čiech. Mali tak stratiť kontakt so svojimi veriacimi. Biskup Pavol Peter Gojdič a biskup Vasil Hopka boli internovaní a neskôr odsúdení. Všetky chrámy sa stali majetkom pravoslávnych. Svoju vernosť na viacerých miestach Spiša veriaci dokázali tým, že aj po rokoch nepripustili vo svojich chrámoch pravoslávne bohoslužby (napríklad v Olšavici, vo Veľkom Lipníku, v Matysovej, Sulíne).

1. mája začala vysielat' rozhlasová stanica Biela légia z americkej zóny v Rakúsku, ktorá pod vedením Jozefa Vicena propagovala svojpomocné hnutie obyvateľstva na ochranu ľudských práv proti existujúcim politickým pomerom. V roku

1951 ŠtB evidovala a agentúrne kontrolovala 43 skupín Bielej légie na Slovensku. Od roku 1952 sa začalo zatýkanie aj na východnom Slovensku. Za spojenie s týmto hnutím bolo odsúdených v roku 1953 z Jamníka v okrese Spišská Nová Ves 9 občanov (Ján Buhovecký, Pavol Petruška, Ján Petruška, Ján Hovanec, Ján Kožár, Štefan Kožár, Juraj Staňa, Štefan Repko a Pavol Okulár) na kruté tresty v trvaní 3,5 – 14 rokov väzenia.

3. júna – 15. septembra vo svojej rezidencii v Spišskej Kapitule bol internovaný sedemdesiatročné spišský biskup Ján Vojaššák. Následne bol zatknutý a deportovaný do českého väzenia v Ruzyni.

11. júna historické duchovné centrum Spiša – Spišská Kapitula, bola vyhlásená za pamiatkovú rezerváciu s 24 kultúrnymi pamiatkami. Všetko, čo akýmkoľvek spôsobom pripomínalo duchovný život v Kapitule, sa likvidovalo: symboly, kanónie, bohoslovci aj ich profesori, ktorí boli prepustení. Niektorí prešli do pastorácie, iní boli sústredení alebo zatknutí. Barbarstvo komunistov akoby nemalo konca. Knižnica a archív sa pálili na Pažici. V Spišskej Kapitule bola umiestnená Vojenská hudobná škola z Pardubic a časom vojaci vnútornej stráže. Uvažovalo sa aj „o zriadení internátnej školy sovietskeho typu pre deti z celého Podbrania“, ale ministerstvo vnútra sa rozhodlo založiť v bývalom biskupskom sídle svoju školu a krátko nato tu zriadilo celoštátny archív ministerstva vnútra.

10. – 12. júna sa odohrala tzv. šuňavská vzbura. 18. mája 1950 miestny farár František Martinko odmietol spoluprácu s inštruktorom podpísavania Štokholmskej mierovej výzvy. Na podporu kňaza sa pred farou zišlo asi 200 ľudí. Šuňavčania provokovali aj prejavmi malej autority voči Základnej organizácii (ZO) KSS negatívnym postojom k založeniu JRD. Neulahčovali činnosť aktivistom, nedokázali plniť dodávkové povinnosti kvôli nízkej úrodnosti. V noci z 10. na 11. júna 1950 ich zobudili výstrely, výbuchy a žiara na hornom konci Nižnej Šuňavy. Podľa oficiálneho hlásenia v katastri obce Nižná a Vyšná Šuňava prebehlo cvičenie členov LM z n. p. Tatra Svit a Matejovce s cieľom vyprovokovať diverzné výsadvkové skupiny, ktoré sa ukrývali v lese. Občania v domnienke, že idú zobrať obľúbeného farára, zakročili, pričom spôsobili milicionárom zranenia. 12. júna 1950 obsadili dedinu vojaci, milicionári i príslušníci ZNB v počte asi 750 mužov. Povyťahovali Šuňavčanov bez výberu z domov, bez zoznamov ich pozatýkali, po skupinách previezli asi 200 mužov a žien spolu s miestnymi funkcionármi a farárom do Svitú, pričom boli bití

s cieľom odhalenia vinníkov. 22. júna 1950 podal krajský veliteľ ŠtB trestné oznámenie na obyvateľov Šuňavy pre podozrenie z trestného činu vzbury a 17. januára 1951 štátny prokurátor podal žalobu na 19 obvinených – farára a obyvateľov obce. Hlavného pojednávania pred Štátnym súdom v Bratislave sa zúčastnili z 19 obvinených len 5. Ostatní boli prepustení „aby pomáhali pri budovaní JRD“ na základe milosti prezidenta. Farár František Martinko bol obvinený, že v službách Vatikánu a vysokej cirkevnej hierarchie sa snaží zničiť výdobytky pracujúceho ľudu, že sa vzdialil z fary a dal podnet vzbúrencom k bitiu cvičiacich členov LM, k zločinu združovania proti štátu. Na tomto základe bol odsúdený na 4 roky a 10 mesiacov, 20 000 Kčs peňažný trest a prepadnutie celého majetku a stratu čestných občianskych práv. Ostatní 4 šuňavčania boli odsúdení na 1 rok. Zároveň ich prepustili. Väzba trvala dlhšie ako uložený trest. V Nižnej Šuňave bola zriadená stanica národnej bezpečnosti (NB) z dôvodu konsolidovania pomerov.

16. júna zomrel v New Yorku Ján Kubašek (* 14. apríla 1885 v Starej Lubovni) – absolvent gymnázia v Podolínci a Spišskej Novej Vsi. Po vysťahovaní do USA v roku 1902 duchovný slovenskej cirkevnej obce v Yonkers. Účastník slovenského národného hnutia v USA, signatár *Pittsburskej dohody*.

20. júla ŠtB začala odväzovať diecéznych kňazov z celého Slovenska a sústreďovať ich v koncentračných táboroch v Močenku, Nových Zámkoch, Pezinku a inde. Zo Spišskej diecézy bolo uväznených 80 kňazov.

29. – 31. augusta realizovala sa Akcia „R“ (Rehoľníčky) – obsadenie ženských kláštorov a internácia mníšok. Aj na tejto akcii sa významnou mierou podieľala ŠtB. V obci Spišský Štiavnik ľudia zabránili vyvezeniu rehoľníčok, ale niekoľko ľudí bolo zaistených po tvrdom zásahu milicionárov.

21. októbra v Spišskej Novej Vsi bola slávnostne otvorená Stredná priemyselná škola banícka, ktorej cieľom bolo vychovávať stredné technické kádre pre potreby Spišských železorných baní v Spišskej Novej Vsi a Gemerských železorných baní v Rožňave a Mangánorných baní v Poprade. V škole sa vyučoval odbor geológia ako jediný svojho druhu na Slovensku. Prvýkrát sa maturovalo v roku 1955.

- 1950 všetky lekárne na Spiši prešli pod správu národného podniku Medika s centrom v Košiciach a od roku 1954 prešli pod Krajskú správu lekární Košice.

1951

15. januára sa konal v Bratislave monsterproces s dvoma rímskokatolíckymi biskupmi Michalom Buzalkom a spišským biskupom Jánom Vojaššákom a gréckokatolíckym biskupom Pavlom Petrom Gojdičom. Spišský biskup bol prevezený už 5. januára pred Štátny súd v Bratislave, kde bol obvinený „z úkladov proti republike, z velezrady, z vojenskej zrady a z vyzvedačstva“. Rozsudok pre spišského biskupa bol vonkoncom nespravodlivý a krutý: „24 rokov žalára (čiže mal byť uväznený do svojho 98. roku života), pokuta 500 000 korún, konfiškácia osobného majetku a strata čestných občianskych práv“. Väzenie vo Valdiciach pri Jičine v Čechách, neľudské pomery v Leopoldove i Ilave mu na zdraví nepridali. Po štrnásťročnom väzení a týraní 5. októbra 1963 mu bola udelená amnestia s podmienkou, že sa nedopustí do siedmich rokov úmyselného trestného činu. Tri týždne žil v Oravskej Lesnej a nakoniec mu bol určený trvalý pobyt v Senohrabochoch pri Prahe.

1. mája o 11. hod. predpoludním sa začalo z Mníchova vysielanie rozhlasovej stanice Slobodná Európa do vtedajšieho Československa, ktorá prinášala nádej v budúcnosť, vieru v silu pravdy a slobody a odhodlanosť neustúpiť pred násilím a terorom. Bola to silná vysielacia na stredných vlnách. Pre svoju aktuálnosť si rýchlo našla poslucháčov aj na Spiši. Veľmi očakávanými sa stali Odkazy domovu.

27. mája KNV v Košiciach rozpracoval širokú agitačnú a presvedčovaciu kampaň na mobilizáciu pracovných síl na výstavbu Hutného kombinátu v Košiciach. Otázkou kampane riešilo aj plénum ONV v Spišskej Novej Vsi, ktoré schválilo zoznamy politických inštruktorov a osnovu referátu pre agitáciu. „Už v roku 1955 sa vyrobí na jednu hlavu u nás viac železa a ocele ako je výrobná kapacita v Anglicku. Košický kraj sa dostane v roku 1953 medzi najpriemyselnejšie kraje republiky“.

- obnovila sa prevádzka v medených hutách Krompachy. Vznikol tu národný podnik Kovohuty. Ruda sa dopravovala z medených baní zo Sloviniiek. Krompachy, Rudňany a Svit sa postupne stali s mestami Poprad a Spišská Nová Ves typickými priemyselnými centrami Spiša, symbolmi „socialistickej výstavby“ orientovanej prevažne na trhy Rady vzájomnej hospodárskej pomoci (RVHP).

31. mája cestou na stretnutie s americkým prezidentom vo Viedni prechádzal cez Spiš vedúci

činiteľ ZSSR Nikita Sergejevič Chruščov. Vlak sa zastavil vo väčších železničných staniaciach.

- v Budapešti zomrel Friedrich Lám (*1881 v Kežmarku) – literárny historik, básnik a prekladateľ. Gymnaziálny profesor v Rábe (Győr) a Budapešti. Napísal práce: *Spiš a spišský ľud*, *Preložený Petőfi a Arany*, *Zipser treue* (1921), *Popperwasser* (1924). Vo svojich rozprávaniach, idylách, piesňach a baladách vyjadruje autor lásku k vlasti a túžbu po domove.

1952

- V Spišskej Novej Vsi bol zriadený národný podnik Východoslovenský rudný prieskum, ktorého hlavnou úlohou bolo starať sa o zabezpečovanie nerastných surovín a rozvoj geológie na teritoriálnom princípe, uskutočniť výpočet zásob vo všetkých ťažobných závodoch železrudných baní a rudných baní v priestore Spišsko-gemerského rudohoria, vykonávať geologický prieskum aj v nových lokalitách mimo regiónu Spiš. Okrem rúd to boli i ďalšie suroviny: azbest, stavebný kameň, tehliarska hlina, vápenec, sádrovec a anhydrit. Okrem detailných ložiskových prác sa pripravovala prehľadná mapa – metalogenetická Spišsko-gemerského Rudohoria v mierke 1 : 50 000, prvá svojho druhu v ČSR.

12. decembra pri KNV a ONV vznikli výbory pre telesnú výchovu a šport.

- Na základe zákona č. 4/1952 boli zriadené okresné hygienicko-epidemiologické stanice vo všetkých okresoch Spiša.

1953

24. apríla NZ vydalo nový zákon o školskej sústave a vzdelávaní učiteľov č. 31/1953 Zb., na základe ktorého sa povinná školská dochádzka skrátila z 9 na 8 rokov a vytvorili sa osemročné stredné školy (OSŠ) a jedenásťročné stredné školy (JSŠ). Upravilo sa aj učiteľské vzdelávanie tak, že vznikli pedagogické školy pre vzdelávanie učiteľiek materských škôl vyššie typy pedagogických škôl.

1. júna na základe zákona, ktorý prijalo NZ začala sa z iniciatívy sovietskych poradcov aj na Spiši realizovať menová reforma. Spočívala vo výmene 300 Kčs na jednu osobu v hotovosti v pomere 5 : 1 (za 5 Kčs starých 1 nová) a ďalšie peniaze 50 : 1 (za 50 Kčs starých 1 nová). Úspory v peňažných ústavoch do 5 000 Kčs boli vymieňané v pomere 5 : 1, vklady v pomere 6,25 : 1 až 50 : 1. Reforma postihla hlavne robotníkov a roľníkov.

- leto 1953 – rozpadla sa väčšina JRD, ktoré boli založené hrubými metódami, napríklad v Reľove, Bušovciach, Toporci, Žakovciach, Bystanoch. V okrese Spišská Nová Ves sa mimo Iliášoviec podarilo všetky družstvá udržať, ale nepodarilo sa rozšíriť členskú základňu. Rozpad JRD sa začal už v roku 1952. Najmasovejší bol v Gelnickom okrese, kde v Mníšku nad Hnilcom z JRD vystúpilo zo 134 členov 106, vo Veľkom Folkmári zo 118 členov 91, vo Švedlári zo 135 členov z JRD vystúpilo 105. Celkovo v spišských okresoch ostalo 61 JRD, vyvíjajúcich hospodársku činnosť.

- dobudovaním 23 m vysokého a 209 m dlhého betónového múru, ktorý prehradil rieku Hnilec, bolo uvedené do prevádzky vodné dielo Dobšiná, situované v západnej časti Volovských vrchov na juhovýchodnom okraji Slovenského raja, ktoré sa realizovalo podľa projektu Hydroprojektu Bratislava na základe návrhu švajčiarskej firmy Motor-Columbus. Myšlienka vytvorenia vodného diela na rieke Hnilec pri Dedinkách a Dobšinskom potoku vo Vlčej doline vznikla už počas slovenského štátu, ale začala sa realizovať v roku 1948. Stavba vodného diela v hornom povodí Hnilca si vyžiadala zbúranie 88 rodinných domov, premiestnenie 2 cintorínov, 5 km preložku železničnej trate a cesty. Postupne bol vybudovaný privádzač z akumuláčnej nádrže Palcmanová Maša na Hnilci do vodnej elektrárne vo Vlčej doline, priehrada a hydrocentrála vo Vlčej doline a priehrada Palcmanová Maša. Tieto práce boli ukončené v roku 1954. Súčasťou vodného diela je vyrovnávací nádrž pod Dobšinou na Dobšinskom potoku, vybudovaná v rokoch 1957 – 1960.

- Vznikol Dom osvetení v Poprade (Okresný osvetový dom) ako stredisko poradenskej a metodologickej činnosti osvetových pracovníkov v oblasti vzdelávania a ľudovej umeleckej tvorivosti. 1. januára 1964 bol z neho vytvorený experimentálny Dom kultúry a vzdelávania s cieľom prehĺbiť mimoškolské vzdelávanie dospelých a mládeže, rozvíjať záujmovú činnosť a vzdelávanie profesionálnych a dobrovoľných osvetových pracovníkov.

1954

V Spišskej Novej Vsi sa konal pod názvom Spišský okruh prvý ročník motoristických pretekov rýchlostného okruhu motocyklov. Víťazom sa stal Tibor Deliman z Košíc, ktorý vyhral aj nasledujúci ročník. Od roku 1956 boli preteky pomenované na Motocyklový okruh hrdinu ZSSR kpt. Jána Nálepku. Piaty ročník bol s medzinárodnou

účasťou, pretekov sa zúčastnili súťažiaci z celého Československa aj Maďarska.

30. októbra zomrel vo Fričovciach doc. ThDr. Jozef Špirko (*2. apríla 1896 v Spišskom Podhradí), kňaz, katechéta, vysokoškolský učiteľ cirkevného práva a cirkevných dejín, kanonik v Spišskej Kapitule, regionálny historik.

- Boli vytvorené okresné ústavy národného zdravia v bývalých okresoch Poprad, Kežmarok, Spišská Stará Ves, Stará Ľubovňa. Zmenilo sa riadenie zdravotníctva. Riaditeľ Okresného úradu národného zdravia (OUNZ) bol zároveň vedúcim odborom ONV.

29. novembra boli ukončené reštaurátorské práce na hlavnom oltári v Kostole svätého Jakuba v Levoči, ktoré od roku 1952 vykonávala reštaurátorská skupina bratov Františka, Hermana, Karola a Jozefa Kotrbocov.

- Začala sa rekonštrukcia Tatranských električiek (TEŽ) na trati Poprad – Starý Smokovec – Štrbské pleso, ktorá trvala do roku 1960.

1955

30. januára sa plénum ONV v Spišskej Novej Vsi zaoberalo opatrením vlády z 30. septembra 1954 tzv. plánom „M“ o zveľaďovaní vzhľadu miest a obcí k 10. výročiu oslobodenia ČSR. Konštatovalo sa, že Národnej smene 11. a 12. decembra 1954 sa v okrese nevenovala dostatočná pozornosť, pretože do okresu patrilo 35 obcí s približne 44 000 obyvateľmi a smeny v 25 obciach sa zúčastnilo len 2 396 osôb. Zbor povereníkov vypísal „Veľkú vlasteneckú súťaž“. Kraje, okresy a obce, ktoré by sa v rámci súťaže dobre umiestnili, mohli získať víťazné zástavy a ceny. Jednotlivci odznak Budovateľ-vlastenec a hodnotné veci. „Zaslúžilé obce mali byť podporené pri žiadostiach o elektrifikáciu, zriaďovaní športových ihrísk, prácovní, miestnych rozhlasov a autobusových liniek“.

28. marca sa začal oslavovať Deň učiteľov, vychovávateľov a ostatných pedagogických pracovníkov, ktorý pripadá na výročný deň narodenia Jana Amosa Komenského, udeľovali sa tituly Vzorný učiteľ za dosiahnuté výsledky v agitácii a socializačnom procese, za starostlivosť o družstvo, masovo-kultúrnu a politickú prácu v obciach, za dobré výsledky v ideovo-výchovnej práci, prácu v pionierskej organizácii, pri rozvoji polytechnizácie, za vedenie školy a kultúrno-osvetovú prácu.

1. decembra sa do budovy bývalej Učiteľskej akadémie v Levoči presťahovala pedagogická

škola pre vzdelávanie učiteliek materských škôl, založená v roku 1950 v Spišskej Novej Vsi.

1956

25. februára bola slávnostne otvorená elektrická skúšobná prevádzka železničnej trate zo Žiliny do Spišskej Novej Vsi. Najprv bol uvedený do prevádzky úsek Kráľova Lehota – Štrba – Poprad. Meškanie elektrifikačných prác z Popradu do Spišskej Novej Vsi boli zapríčinené úpravou dvojkoľajného 158 m dlhého tunela v Spišskom Štiavniku.

Bola založená tradícia konania Spišského plesu, ktorý sa konal vo všetkých miestnostiach Reduty v Spišskej Novej Vsi. Na prvom plese účinkovali dva hudobné súbory a spievala Marta Helerová.

- Pri rekonštrukcii levočskej radnice boli objavené a reštaurované pôvodné fresky občianskych cností z roku 1615.

1957

Chýba

1958

1. júla Železorudné bane Spišská Nová Ves „národný podnik“ (názov obnovený 1. apríla 1958) zriadili samostatný útvar „Nákup a odbyt sovietskych rúd“, premenovaný neskôr na „Dovoz rúd“, ktorého činnosť súvisela s dovozom a distribúciou sovietskych železných a mangánových rúd. 1. januára 1965 bol tento útvar včlenený do Východoslovenských železiarní v Košiciach.

29. augusta bol položený základný kameň skrutkárne v Starej Lubovni. Závodu, ktorým sa začal proces spriemyselnovania okresu. Bola zriadená 1. marca 1958 ako Šroubárna Žatec, n. p. závod v Starej Lubovni. O výstavbe skrutkárne rozhodla celoštátna konferencia KSČ už v roku 1956, keď sa musela zaoberať nepriaznivou situáciou v oblasti. Výroba, ktorej hlavnou náplňou boli skrutky do dreva priemeru 1,5 – 10 mm s pologuľatou hlavou a skrutky do kovu M 2,6 – M 10 s valcovou, zapustenou a šošovkovou hlavou, v novom závode sa začala slávnostne 5. novembra 1960.

1. októbra v obci Križová Ves pri výcviku letcov havarovalo lietadlo typu Let C – 11. Pri nehode zhorel letecký inštruktor Bohuslav Svoboda a jeho žiak Jiří Martinek.

- konala sa celoslovenská prehliadka mladej literárnej tvorby Wolkrova Polianka, z ktorej

od roku 1966 vychádzajú zborníky súťažných prác. Súťaž umožnila začínajúcim autorom zoznámiť širšie okolie so svojou tvorbou a zároveň ju konfrontovať s dobovým literárnym prúdením.

- začala vyrábať elektrický prúd elektráreň v Poprade

1959

jún – začala sa výstavba Nového priemyselného závodu (NPZ) pre spracovanie rudy v Rudňanoch.

- Ing. L. Ulehla, pracovník Geologického prieskumu n. p. v Spišskej Novej Vsi sa zúčastnil s československou geologickou expedíciou prieskumu niklovo-kobaltových rúd v Albánsku Jeho cesta znamenala počiatky vysielania expertov – jednotlivcov i celých skupín do zahraničia.

1960

14. februára rada ONV v Spišskej Novej Vsi zorganizovala spoločný verejný pohovor s občanmi Mlyniak, Havranej doliny, Bielych Vôd, Palcmanskej Maše a osád patriacich pod MNV v Dobšinej-Sikavky, Rakovca, Prostredného Hámru. 120 účastníkov zo siedmich osád rokovalo o spojení do jednej osady Mlynky. V ten istý deň sa konalo zhromaždenie v osade Hnilčik, kde sa vytvorila spoločná obec z osady a obce Hnilčik a osady Roztoky.

1. júla ústavným zákonom č. 36 z 9. apríla 1960 sa zmenilo územné členenie Československej republiky, v rámci ktorej bolo stanovených 10 krajov a 108 okresov. Na Slovensku boli vytvorené 3 kraje. Novovytvorený Východoslovenský kraj so sídlom v Košiciach bol druhým najväčším v republike, vznikol zlúčením krajov Košice a Prešov, pozostával z deviatich okresov, 1 234 obcí a viac ako milióna obyvateľov. Na Spiši boli vytvorené 2 okresy: Poprad a Spišská Nová Ves. Okres Poprad bol najväčším okresom v republike, vnútorne pestro a nerovnomerne štruktúrovaný. Tvorilo ho 105 obcí, mal rozlohu 2 328 km² a 129 897 obyvateľov, z toho sa 91,2 % hlásilo k slovenskej, 7,1 % ukrajinskej a 1,2 % k inej neudanej národnosti. Poprad sa stal sídlom nového okresu, zväčšeného o obce dovtedajších okresov: Poprad, Kežmarok, Vysoké Tatry, Spišská Stará Ves, časť okresu Stará Lubovňa (druhá časť pripadla okresu Prešov), 4 obce okresu Spišská Nová Ves, z okresu Liptovský Hrádok boli pričlenené obce Štrba a Liptovská Teplička a dve obce z Levočského okresu. V roku 1968, keď sa na Slovensku vytvorilo 5 nových okresov,

severovýchodná časť územia pripadla novému okresu Stará Lubovňa. Okres Spišská Nová Ves vznikol spojením 3 okresov: Spišská Nová Ves, Gelnica (s výnimkou dvoch obcí) a Levoča (okrem časti územia na severe – obce Vlkovce, Hradisko a územie vojenského obvodu). Okres mal tvoriť silný ekonomický celok najmä výstavbou Nového priemyselného závodu v Rudňanoch. Rozloha okresu bola 177 989 ha a počet obyvateľov 113 277. Jeho charakter bol prednostne určovaný rozvinutým priemyslom – ťažbou a úpravou železných rúd (31 % z celkového objemu výroby v okrese) a v ďalších odvetviach podnikmi: SEZ Krompachy, Strojárne Prakovce, Slovenské nerudné bane, Lesné závody, Píly, Nový domov v Spišskej Novej Vsi. Z 92 obcí bolo 80 pripojených na sieť verejnej hromadnej dopravy (29 autobusových tratí) a len 5 obcí bolo bez elektrifikácie. Spišské okresy mali význam z hľadiska cestovného ruchu a turistiky.

Marec 1960 – stranické organizácie iniciovali otvorenie agitačných stredísk v obciach a mestách a s cieľom vysvetľovať politiku KSC a plnenia úloh, zriaďovali ich národné výbory a jednotlivé závody.

7. – 8. apríla na Spiši bola vyhlásená verejná diskusia k Ústave ČSSR.

Apríl 1960 – prebiehala elektrifikácia železničnej trate Spišské Vlchy – Košice. Práca bola rozdelená po jednotlivých úsekoch Spišské Vlchy – Krompachy – Margecany – Malá Lodina.

13. mája rada MNV Vysoké Tatry rozhodla oficiálne založiť Tatranskú galériu so sídlom v Poprade. Na začiatku rozvíjala výstavnú činnosť vo vile Alica v Starom Smokovci. Od roku 1966 prešla pod správu ONV v Poprade a bola umiestnená v tzv. Redute (jej priestory boli uvoľnené pre potreby prípravného výboru MS v zimných športoch 1970), ďalšie výstavné priestory získala v roku 1973 v pavilóne kníhkupectva v Hornom Smokovci, pre riaditeľstvo a depozitár bol upravený starší obytný dom na Alžbetinej ulici v Poprade. Retrospektívny výber z tatranskej tvorby najvýznamnejších výtvarných umelcov prezentuje prostredníctvom stálej expozície v Starom Smokovci vo vile Flóra. Výstavné možnosti sa rozšírili získaním popradskej elektrárne, kde sa konali výstavy fotografií.

12. júna v obciach a mestách sa konali voľby do NZ, SNR a NV všetkých stupňov. Väčšina obyvateľov pristupovala k voľbám manifestačne, ako konštatovali volebné komisie už o 13.30 hod. už 67 % si splnilo „svoju povinnosť“.

19. júna po prvýkrát zasadal ONV novozriadeného okresu Spišská Nová Ves. Za predsedu ONV zvolil Mateja Berníka, námestníkmi sa sta-

li Július Minka a Ján Kmec, tajomníkom ONV sa stal Emanuel Leskovjanský. Na zasadnutí bolo vytvorených 11 komisií – plánovacia, poľnohospodárska, finančná, priemyselná, pre výstavbu, pre dopravu, pre školstvo a kultúru, pre obchod, zdravotná, sociálneho zabezpečenia a pre miestnu bezpečnosť.

19. augusta mesto Levoča navštívil prvý tajomník ÚV KSC a prezident ČSSR Antonín Novotný – prezrel si historické pamiatky mesta a okrem iného sa informoval o priebehu žatevných prác v obvode.

1. septembra všetci žiaci dostali zadarmo učebnice a učebné pomôcky v cene 200,- Kčs na jedného žiaka ročne, preto školy prijímali záväzky.

23. októbra okresný automotoklub v Spišskej Novej Vsi zorganizoval veľké terénne preteky na Blaumonte pri Spišskej Novej Vsi, ktorého sa zúčastnili úspešní reprezentanti ČSSR – majster športu Kmoch z Prahy, Krajčovič z Bratislavy a ďalší jazdci zo Slovenska.

13. novembra v Prielome Hornádu v Slovenskom raji bola daná do užívania lanová lávka, ktorá sprístupnila turistikej verejnosti dosiaľ málo známy kút Slovenského raja Kláštornú roklinu, ktorú zdobí sedem väčších vodopádov a jedna kaskáda.

December 1960 – v rebríčku celoslovenskej cyklistiky sa na druhom mieste umiestnili mladí cyklisti zo Spišskej Novej Vsi – reprezentanti Polerecký (desaťkrát zvíťazil), Arpád Fejedelem (zvíťazil šesťkrát), Rudolf Scherfel, Ladislav Borský, Juraj Kríž, ??? Repko, Dušan Baláž, ktorí absolvovali 27 terénnych a cestných pretekov.

1961

Február 1961 – v budove správy bývalej Pohornádskej železiarskej spoločnosti. V Krompachoch bolo otvorené Múzeum robotníckeho hnutia na Spiši, ktoré sa špecializovalo na dokumentáciu robotníckeho hnutia po druhej svetovej vojne. Uznesením SNR č. 24/1961 bolo miesto krompašskej vzbury vyhlásené za národnú kultúrnu pamiatku. V roku 1976 bola v Múzeu otvorená Pamätná izba Júliusa Maurera.

1. marca sa uskutočnilo sčítanie ľudu.

31. mája cestou na stretnutie s americkým prezidentom vo Viedni prechádzal cez Spiš Nikita Sergejevič Chruščov, ktorý sa zastavil aj v Spišskej Novej Vsi.

• Veľký ohlas v Maďarsku mal televízny seriál Čierne mesto, ktorý bol o Levoči a čiastočne ho v Levoči aj natáčali.

11. novembra zomrel František Hadri-Drevenický – (*13. júna 1905 v Spišskom Podhradí) kňaz, básnik reflexívnej lyriky a prekladateľ.

1962

30. mája bol z rozhodnutia KNV v Košiciach pridelený Krompachom štatút mesta. Začal ho riadiť mestský národný výbor (MsNV). Obdobne si prispôbili pomenovanie aj ostatné organizácie celomestského charakteru.

9. – 11. júla pred krajským senátom v Košiciach sa konalo pojednávanie s evanjelickými farármi Jozefom Jurášom z Čiernej Lehoty, Jánom Agnetom z Ochtinej a dvoma evanjelickými farármi, ktorí pôsobili na Spiši – Dr. Ladislavom Jurkovičom z Levoče a Júliusom Madarasom zo Spišskej Novej Vsi. Obžalobou z protištátnej činnosti i priebehom pripomínalo procesy s katolíckymi kňazmi. Spišskí farári boli zatknutí už koncom roka 1961 a obvinení so spolupráce so Svetovým luteránskym zväzom vo Švajčiarsku. Július Madaras (1919 – 1993) roky strávené vo väzení opísal v knihe spomienok *V utíšení a dúfání je vaša síla*.

23. mája v Spišskom Podhradí zomrel František Zimko – hudobný skladateľ, organista.

1963

1. januára Slovenský raj vyhlásili za chránenú krajinnú oblasť.

25. mája rozhodnutím predsedu Ústredného geologického úradu č. p. 10.999 s účinnosťou od 1. júna 1965 vznikli z podniku Východoslovenský rudný prieskum dva podniky: Inžiniersko-geologický a hydrogeologický prieskum so sídlom v Žiline a Geologický prieskum so sídlom v Spišskej Novej Vsi. Postupne sa dotvorila jeho základná štruktúra. Podnik tvorili 4 závody: Spišská Nová Ves, Rožňava, Turčianske Teplice, Nová Baňa a Geologická služba na úrovni základného závodu. Od polovice šesťdesiatych rokov v rámci voľných strojárskych kapacít podnik vyrábala ručné zakružovacie stroje. Ich nosnými odberateľmi bola Kuba, rozvojové štáty, napríklad Maroko, Egypt, Spojené arabské emiráty a vyspelé európske krajiny, napríklad Švajčiarsko, Taliansko, Švédsko a pod. Od sedemdesiatych rokov sa rozvíjala medzinárodná spolupráca podniku v oblasti geológie nielen v rámci RVHP, ale aj s Rakúskom, Francúzskom a Gréckom. Geológovia zo Spišskej Novej Vsi boli členmi československej delegácie Komisie pre geológiu RVHP, pracovnej skupiny Projektu IGCP/UNESCO.

3. septembra bola na základe rozhodnutia ministerstva zdravotníctva založená v Poprade stredná zdravotnícka škola (SZŠ). V škole študovalo 129 študentiek. Druhý ročník bol vytvorený presunom žiakov SZŠ v Levoči (prijatých z Popradského okresu).

V Spišskej Novej Vsi bolo zrušené administratívnym rozhodnutím profesionálne divadlo, (založené v roku 1957). Herci prešli do činohry Divadla Jonáša Záborského v Prešove a našli svoje uplatnenie aj v Štátnom divadle v Košiciach. Jeho zrušením ostala oblasť Spiša, Gemera, východného Liptova i Zamaguria bez profesionálneho divadla.

Začala sa stavba Ružínskej priehrady. Zanikli osady Ružín, Košické Hámre, časť Margecian a časť Rolovej Huty.

1964

Jún – bolo založené Múzeum Maximiliána Jozefa Petzvala v Spišskej Belej – matematika, fyzika a vynálezcú.

21. augusta sa začalo chrániť územie Slovenského raja ako prvá slovenská krajinná oblasť (CHKO Slovenský raj) riadená vlastnou správou v ČSSR.

1965

4. augusta zomrel v nemocnici v Říčanoch pri Prahe spišský biskup Ján Vojtaššák. Pochovaný bol na rodnej Orave, kde sa v deň jeho pohrebu zišlo asi 200 kňazov a početný zástup veriacich.

V Levoči boli založené Spišské slávnosti piesní a tancov ako prehliadka ľudovej umeleckej tvorivosti spišského ľudu. O dva roky neskôr sa premiestnili do Spišskej Novej Vsi. Od roku 1971 sa konajú v Spišskom Podhradí.

1966

28. júna Rada Východoslovenského KNV v Košiciach schválila návrh Smerného územného plánu Popradu, vypracovaný Krajským projektovým ústavom v Košiciach pod vedením Ing. Arch. J. Kurču v roku 1965, s cieľom vytvoriť z mesta hospodársko-sídlné centrum okresu a významné východisko do Vysokých Tatier. Tým sa stal Poprad jedným z hlavných rozvojových centier východného Slovenska. Vláda plán schválila 31. augusta 1977 a platil s viacerými doplnkami do roku 1997.

Leto – okres Spišská Nová Ves navštívil prvý kozmonaut sveta Jurij Gagarin. Zavítal na Sivú Bradu pri Spišskom Podhradí.

29. novembra bola v Podolínci slávnostne otvorená železničná trať Podolínec – Orlov – Plaveč. Na trati boli v rokoch 1960 – 1966 postavené 2 tunely: Miľavský a Ružbašský, 3 zastávky (Hromoš, Chmeľnica, Nižné Ružbachy) a 4 stanice s koľajovým rozvetvením (Forbasy, Stará Lubovňa, Plavnica, Plaveč).

1967

16. januára zriadilo Predsedníctvo SNR nariadením č. 5/1967 Zb. Pieninský národný park (PIE-NAP) s účinnosťou od 1. januára 1967 a rozlohou 2 125 ha. Nachádza sa v katastri obcí Lesnica, Veľký Lipník, Haligovce, Lechnica a Červený Kláštor na severe Spiša.

1. septembra vzniklo Lesnícke odborné učilište v Bijacovciach na prípravu pracovníkov pre lesnú prevádzku.

20. – 21. októbra sa konali v Kežmarku oslavy 100. výročia založenia Spolku spišských lekárov a lekárnikov, ktorých súčasťou bola vedecká konferencia Československej lekárskej spoločnosti Jána Evangelistu Purkyne. Pri tejto príležitosti boli odhalené pamätne tabule: rodákovi zo Štrby MUDr. Ľudovítovi Markušovskému, MUDr. Vojtechovi Alexandrovi z Kežmarku, PhMr. Aurelovi Scherfelovi z Popradu-Veľkej a MUDr. Filipovi Korachovi, prvému detskému lekárovi zo Spišskej Novej Vsi.

Muzeológ Vavro Cselényi, prvý profesionálny riaditeľ Spišského múzea v Levoči (od roku 1951) a riaditeľ Východoslovenského múzea v Košiciach (1959 – 1962) autorsky pripravil a po prvý raz pred verejnosťou prezentoval dielo levočského rokokového zlatníka európskeho významu Jána Silašihu (Szilassy) celoslovenskou súbornou výstavou jeho prác s katalógom. Popularizoval ho v tlači, rozhlase a televízii ako spoluautor náučného filmu.

Pri príležitosti 450. výročia dokončenia oltára v Chráme svätého Jakuba, hlavného diela majstra Pavla z Levoče sa konala v Levoči výstava 89 originálnych diel tohto umelca a jeho rezbárskej dielne.

Roky zmarených nádejí a normalizácia (1968 – 1989)

Neúspešné pokusy o ekonomickú reformu v druhej polovici šesťdesiatych rokov zvýšili nespokojnosť medzi komunistami, ktorí sa začali domáhať

zásadnej reformy celého systému. Obrodný proces nazvaný „pražská jar“, spätý s osobnosťou Alexandra Dubčeka, našiel ohlas aj na Spiši. Do Prahy boli zaslané početné podporné rezolúcie od pracovníkov závodov, ale aj škôl a ďalších inštitúcií. Oživil sa aktivity nekomunistických strán, zrušila sa cenzúra, cirkev vymámená spod dozoru štátu vytvorila Dielo koncilovej obnovy. Činnosť obnovila gréckokatolícka cirkev a k oživeniu došlo aj v evanjelickej cirkvi. Súčasťou nápravy boli aj rehabilitácie. Vytvorený bol okres Stará Lubovňa. Malo to napomôcť rozvoju tejto oblasti. Postupne sa udiali zmeny vo vedúcich funkciách v štáte, na úrovni krajov, v okresoch, mestách i obciach. Vojenská intervencia 5 štátov Varšavskej zmluvy 21. augusta 1968, ktoré prišli „pomôcť ľudu tejto krajiny proti kontrarevolučnému nebezpečenstvu“, vyvolala spontánny protest Spišiakov. Zvlášť v Poprade. Moskovské protokoly mali znamenať začiatok normalizácie politického a spoločenského života v Československu. 1. januára 1969 za prítomnosti okupačných vojsk bola vyhlásená federácia. Obdobie „normalizácie“ trvalo až do polovice osemdesiatych rokov. Dogmatickí komunisti začali upevňovať svoju moc a vracali pomery, ktoré pokladali za normálne (od reforiem k dogmatizmu päťdesiatych rokov). Nastal čas otvoreného a nekompromisného nástupu prosovietских konzervatívov. Vydané boli opatrenia na kontrolu oznamovacích prostriedkov. Posilnil sa centralizmus a zlikvidovali všetky vymoženosti demokracie z roku 1968. Nebolo možné vycestovať do krajín demokratického sveta. Komunistickí aktivisti podobne ako akčné výbory NF v roku 1948 začali robiť čistky. Vyžadovalo sa vyjadriť súhlas s „internacionálnou pomocou“. Reformátori boli vylúčení z KSČ, čo malo za následok stratu zamestnania. „Očisťovali“ sa národné výbory, vymieňali „členské preukazy“ v KSČ. Všetky spoločenské a profesionálne organizácie, umelecké zväzy, odborová organizácia prešli reorganizáciou. Ideologický dozor zasiahol kultúru i vedu. Ich činnosť mimo NF nebola možná. V tomto období nastala aj najväčšia emigrácia v novodobých dejinách Spiša. Otvorenie medzinárodného letiska Poprad-Tatry v januári 1970 a následné majstrovstvá sveta spojili Spiš s demokratickým svetom aspoň na poli športovom. Oficiálna zahraničná politika bola závislá od Moskvy. *Zmluva o priateľstve, spolupráci a vzájomnej pomoci* zo 6. mája 1970, podpísaná na ďalších 20 rokov ďalej obmedzila suverenitu Československa. Politický vývoj ovplyvnil aj stagnáciu ekonomickú a technologickú. Päťročnice stanovili opäť nereálne úlohy. Plán sebestačnosti sa

nepodarilo splniť. Vďaka chemizácii sa podarilo udržať poľnohospodárstvo, čo však bolo na úkor zdravia a životného prostredia. Do hlbokej krízy sa dostalo hutníctvo, strojárstvo, ťažba. Rudné zdroje Slovenského Rudohoria sa postupne vyčerpávali. Naďalej sa industrializovalo, stavali sa veľké závody, výroba stúpala, ale odbyť na svetových trhoch bol minimálny. Po podpísaní Záverečného aktu Konferencie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (KBSE) v Helsinkách v roku 1975 sa vedenie štátu zaviazalo dodržiavať ľudské práva. Občianske združenie Charta 77, ktoré sa pravidelne vyjadrovalo k spoločenským politickým otázkam, k dodržiavaniu ľudských práv a ekologickým otázkam si našlo stúpcov aj na Spiši. Napriek prenasledovaniu, odpočúvaniu, väzneniu, hnutie vydržalo až do pádu komunizmu v roku 1989. Aj v čase „normalizácie“ prichádzali každoročne pútnici na Mariánsku horu v Levoči. Postupne sa prestali báť rôznych foriem diskriminácie. Nezlomilo ich zastrasovanie, „odpútavacie“ akcie, účasť príslušníkov ŠtB a Verejnej bezpečnosti (VB). Prichádzali do historickej Levoče s „výrazom potreby nájsť uprostred desaťtisícov spoluveriacich spoločenské utvrdenie vlastného presvedčenia“. Pocit slobody a jednoty medzi pútnikmi z celého Slovenska i zahraničia, ktorých počet postupne narastal až na 150 000 – 200 000, im pomáhal odolávať mocenskému tlaku ideológie. Mariánska hora sa po páde komunizmu stala centrom duchovnej obnovy Spišiakov i celého Slovenska.

1968

3. januára bol položený za účasti predstaviteľov ministerstva, generálneho riaditeľstva Železorudných baní, KV KSS, OV KSS, zástupcov Štátnej banky československej, vedenia závodu i pracujúcich základný kameň novej ortuťovne v Rudňanoch. Vyrábalo sa tu 150 ton čistej ortute. Hlavné časti dodala firma MANESMANN z Holandska, generálnym dodávateľom boli Hutné stavby Košice. Výstavbou ortuťovne sa uzavrel celý cyklus výstavby NPZ s komplexným spracovaním železných rúd.

8. januára zhorela takmer celá strecha SVŠ a II. základnej deväťročnej školy (ZDŠ) v Levoči. Škody po požiari sa odhadli na vtedajších 600 000 Kčs.

18. – 21. januára sa konal pri príležitosti 80. výročia založenia turistiky a sedemstoročného ju-

bilea Spišskej Novej Vsi II. celoslovenský zimný zraz turistov v Slovenskom raji, ktorého sa zúčastnilo asi 300 účastníkov.

27. januára slávnostnou akadémiou sa v Podtatranskom divadle začali oslavy sedemstoročnice Spišskej Novej Vsi. V predvečer osláv Československá televízia vysielala program o Spišskej Novej Vsi. Vojtech Adamec, dirigent Československého rozhlasu, zložil pre jubilujúce mesto znelku, uskutočnil sa rad koncertov: miestneho sláčikového orchestra, dychovej hudby a hudby SEXTETO.

Podniky na čele s odborovými organizáciami venovali na výstavbu visutej lanovej dráhy ALWEG vo Vysokých Tatrách pre majstrovstvá sveta v lyžovaní v roku 1970 1 % zo svojho mesačného platu.

Marec – vyše 150 Spišiakov žijúcich v Bratislave si spoločne pripomenulo 700. výročie Spišskej Novej Vsi. Oslavu zorganizoval prípravný výbor na čele s Milanom Barbušom, pracovníkom SNR. Pamätnú listinu v mene Spišiakov prečítal Imrich Jenča, režisér Československého rozhlasu, Štefan Hoza, profesor na VŠMU, zaspieval niekoľko piesní a pripomenul mladé roky života a štúdia na Spiši. Čítali sa spišské *klapanie*.¹ Na spomienke boli prítomní aj Mikuláš Huba, Ctibor Štítnický s manželkou, profesor ??? Malatín, bývalý riaditeľ SVŠ, profesor Martin Vietor, dekan Právnickej fakulty Univerzity Komenského (UK), Dr. Ondrej Marček zo Štátneho úradu sociálneho zabezpečenia, Anton Kret z Povereníctva kultúry, Ján Slivko, bývalý ochotník, profesor Dr. Kukura z Lekárskej fakulty UK, Peter Fridner, redaktor *Pravdy*, a ďalší rodáci.

12. a 13. marca – sa zišla okresná konferencia komunistov okresu Spišská Nová Ves, na ktorej sa konštatovalo, že demokratizačným procesom žije celá strana i spoločnosť. Diskutovalo sa o hospodárskych otázkach. Účastníci poukázali na nedostatočnú prácu niektorých členov ÚV KSČ a odsudzovali útek generála ??? Šejnu za hranice.

21. marca *Spišské hlasy* vydali list Alexandrovi Dubčekovi, prvému tajomníkovi ÚV KSČ, v ktorom občania písali: „My občania vítame prenikavé oživenie politickej aktivity, ku ktorej ste nám dali podnet na decembrovom a januárovom zasadnutí ÚV KSČ, a veríme, že všetky krivdy na ľudoch napáchané, čo najskôr napravíme...“

29. marca sa zišiel aktív komunistov mesta Spišská Nová Ves, ktorý sa celkom postavil za obrodzovací proces v štáte i okrese. Požadoval pre-

¹ Príznačný spišský verš vyznačujúci sa rovnakým rýmom na svojom konci.

skúmať uznesenia SNR z novembra 1967 o Východoslovenskom kraji a uznesenia vlády z roku 1962 o realizácii využitia atraktívnych oblastí cestovného ruchu Slovenského raja. Účastníci odporučili, aby vo vláde a SNR bola zvážená zaostalosť Východoslovenského kraja a v rámci neho i mesta, aby tieto oblasti boli zvýhodnené z hľadiska poskytovania štátnej dotácie.

Členovia ZO KSS i nestraníci z Východoslovenských konzervární v Levoči zaslali list ÚV KSČ, v ktorom privítali odstúpenie Antonína Novotného z úradu prezidenta republiky a požadovali, aby v čo najkratšej dobe došlo k obdobnému spôsobu výmeny všetkých funkcionárov štátneho aparátu, ktorí sa v uplynulých 20 rokoch podieľali na nezákonných prenasledovaniach občanov. „Žijeme v starobyľom historickom meste Levoča, kde zvlášť horľivo sa inscenovali procesy s tzv. vzburou proti republike, tiež represálie proti bývalým roľníkom, vrátane nezákonného zaberania vecí a majetku, za ktorý im dosiaľ nebola poskytnutá žiadna náhrada...“

10. apríla sa zišlo 133 gréckokatolíckych kňazov na mimoriadnom sneme v Rímskokatolíckom biskupskom úrade v Košiciach. Prešovský sobor bol vyhlásený za protiústavný. Vládnym nariadením č. 70/1968 zo dňa 13. júna 1968 bola činnosť gréckokatolíckej cirkvi opäť povolená.

3. mája členovia Krúžku historikov Spiša vydali vlastivedný zborník *Spiš*, ktorý sa stal prameňom poznania dejín a života na Spiši. Spišiaci tak nadviazali na staršiu činnosť tohto odborného združenia.

Máj – pri ONV v Poprade a Spišskej Novej Vsi boli zriadené skupiny pre rehabilitáciu na úsekoch poľnohospodárstva, investičnej výstavby, školstva a vnútornej správy.

22. mája zomrel Matej Vojtáš – všestranný znalec Spiša, zakladateľ Vlastivedného múzea v Spišskej Novej Vsi, autor historických románov a prvých slovensky napísaných dejín mesta.

7. júna bol verejnosti predložený rámcový model administratívneho usporiadania Spiša Ing. I. Thurzom z pracoviska oddelenia urbanizmu SAV. Autor v ňom vychádzal z prirodzených, historických, kultúrnych a tradičných celkov so zvláštnym zreteľom na ekonomické, komunikačné a ďalšie kritériá urbanistického prejavu a kultúrneho cítenia. Pre oblasť Spiša zaujal nasledujúce stanovisko: „V tomto kraji najvýhodnejšiu dopravnú polohu má Poprad, väčšia je však Spišská Nová Ves, dávnejším centrom kraja bola Levoča, dnes zanedbaná. V tomto kraji, ktorý je kľbkom medzi stredným a východným Slovenskom, treba vytvoriť dynamické centrum. Hospodárske

dôvody sa prikláňajú k Popradu, kultúrne k Levoči.“ Občania Spiša v regionálnej tlači prezentovali svoje návrhy a podnety.

27. júna bol schválený zákon SNR č. 97/Zb., ktorým sa legalizovala nová koncepcia Matice slovenskej (MS) a matičné hnutie na Spiši vstúpilo do novej etapy. Z klubov MS vznikali miestne odbory MS.

Jún – závody prijímali výzvu k zbierke na Fond republiky. Štátna sporiteľňa v Levoči patrila medzi prvé na Spiši, ktorá začala s preberaním zlata na zlatý poklad republiky. Uverejnená bola výzva: „Prispajte aspoň gramom zlata na levočskú zlatú hrivnu na obohatenie zlatého pokladu republiky.“ Mená darcov boli zvečnené v kronike a *pamätnej meste mesta*. Do 17. októbra sa v okrese Spišská Nová Ves odvieďlo do Fondu republiky 529 216,63 Kčs a na Zlatý poklad republiky 127 g a 17 cg zlata.

1. júla došlo k územným zmenám. Vytvoril sa Staroľubovniansky okres, do ktorého bolo pričlenených 23 obcí dovtedajšej severovýchodnej časti okresu Poprad. V roku 1970 okres pozostával zo 76 obcí a mal výmeru 1 963 km². Trvalo v ňom bývalo 117 347 obyvateľov, čo znamenalo 4 % územia Slovenska a 2,5 % zo všetkých obyvateľov.

6. – 7. júla sa konala Mariánska púť v Levoči za účasti asi 150 000 pútnikov. Jej súčasťou bola mohutná procesia, ktorá sa od farského kostola vydala na Mariánsku horu. Slávnostnú omšu celebroidal aj riaditeľ Biskupského úradu v Spišskom Podhradí Štefan Garaj. Priebeh púte filmovala Československá televízia.

7. – 14. júla sa uskutočnili Spišské výstavné trhy (SVT) v Spišskej Novej Vsi. Mali celoslovenský charakter. Popri SVT sa konal aj tradičný XIII. spišský trh. V rámci trhov navštívila mesto interpretka ľudových piesní Janka Guzová, ktorá vystúpila v programe: „Mám rozprávkový dom“.

26. júla regionálna tlač informovala o veliteľskoštábnom cvičení armád štátov Varšavskej zmluvy na našom území, ktoré v noci pokračovali v odsune cez Spiš smerom k hraniciam. Okresmi prešlo viac ako 100 nákladných áut a okolo 500 rôznych vozidiel vojenskej techniky. Ďalší odsun pokračoval postupne v nočných hodinách, aby nebola rušená doprava na našich cestách.

30. júla – počas druhého dňa rokovania ČSSR a ZSSR v Čiernej nad Tisou prebehla v Levoči pri pomníku L. Štúra a pri miestnych podnikoch podpisová akcia, ktorá zaznamenala 2 065 podpisov. Občania Levoče sa spontánne pripojili k posolstvu adresovanému ÚV KSČ na podporu politiky nastúpenej v januári pod vedením A. Dubčeka.

1. augusta vstúpil do platnosti zákon č. 82/1968 Zb. o súdnej rehabilitácii občanov, ktorého cieľom bolo preskúmať prípady protiprávne odsúdených v dôsledku porušovania zákonnosti, zabezpečiť občanom spoločenskú rehabilitáciu a primerané odškodnenie.

16. augusta roľníci JRD československo-sovietskej družby v Spišskom Štvrtku obdržali *List sovietskych súdruhov*, ktorým vyjadrili presvedčenie, že „bratský československý ľud sa postaví na odpor tým antisocialistickým elementom, ktoré sa snažia podryvať družbu upevnenú krvou v spoločnom boji proti fašizmu“.

20. – 21. augusta v neskorých večerných hodinách vojská ZSSR, Poľska, Maďarska, Nemeckej demokratickej republiky (NDR) a Bulharska prekročili hranice Československa. Už predpoludním sa okupačné vojská, obsadzujúce dôležité objekty v Košiciach, Poprade, Spišskej Novej Vsi a ďalších mestách na východnom Slovensku stretli so spontánnym odporom obyvateľstva. Zástupy ľudí prúdili ulicami medzi vojenskými vozidlami a tankmi a vyvolávali heslá proti okupácii. Okolo 13 hodiny zazneli v Poprade výstrely zo sovietskych tankov č. 622 a 638, ktoré zasiahli 15 ľudí. Na následky zranenia zomrel devätnásťročný Juraj Bonk z Hôrky. Množili sa nápisy hesiel, karikatúry, tlačili sa protestné letáky. Ilegálne čísla *Podtatranských novín* a mimoriadne vydania *Spišských hlasov* informovali verejnosť o situácii v mestách Poprad a Spišská Nová Ves, v okresoch i republike. Obsadenie okresov vojskami vyvolalo v prvých dňoch „horúčku“, ktorá spôsobila výber peňazí z vkladných knižiek, ľudia sa začali zásobovať potravinami. Nasledujúce dni boli veliteľovi okupačných vojsk adresované stovky listov zo Spiša odsudzujúce vstup vojsk. V južnej časti Spiša sa okupačné vojská do 23. augusta nenachádzali. Až v tento deň cez Pačanský vrch prešiel jeden obrnený voz smerom na Gelnicu. Na Kojšovej holi sa nachádzalo asi 50 vojakov, spojárov s rušiacimi stanicami a inou vojenskou radarovou technikou. Na námestí v Spišskej Novej Vsi sa povalovali členské legitimácie Zväzu československo-sovietskeho priateľstva (ZČSSP), ktorej okresná organizácia bola zrušená na protest proti okupácii. Na soche kapitána Jána Nálepku, hrdinu ZSSR, bol namaľovaný nápis: „Idite domoj!“

22. – 27. augusta vysielal vysielateľ Severovýchodné Slovensko, ktorý plnil dôležité informačné a organizačno-politické úlohy.

22. augusta o 14.30 hod. začala vysielateľ redakčná skupina stredovlnného vysielateľa Tatry vo Veľkom Slavkove a podarilo sa jej aj viacero vstupov do celoštátnej štafety Československého

rozhlasu, jej prevádzka bola zabezpečovaná pomocou štyroch náhradných vysieláčiek. Rozhlas zohral dôležitú úlohu pri upevňovaní jednotného odporu proti okupantom a informovaní o miestnej a celoštátnej situácii.

23. augusta sa z iniciatívy Okresného výboru Československého zväzu mládeže (OV ČSZM) konala podpisová akcia na protest proti účasti športovcov ZSSR, Poľskej ľudovej republiky (PLR), Maďarskej ľudovej republiky (MLR), NDR a Bulharskej ľudovej republiky (BLR) na Olympijských hrách (OH) v Mexiku. Protest podpísalo 1 650 obyvateľov a pracujúcich Spišskej Novej Vsi.

24. augusta sa konal v Spišskej Novej Vsi pohreb dvadsaťsedemročného rušňovodiča Ivana Schmidta, ktorý zahynul v Košiciach guľkou sovietskych okupantov. Smútočného obradu sa zúčastnilo takmer všetko obyvateľstvo mesta i z okolitých obcí.

26. augusta bola cez hranicu v Lysej Poľane do Poľska prepravená skupina 25 detí z NDR, ktoré prázdniny trávili v pionierskom tábore Východoslovenských kameňolomov a štrkopieskov „Nerudár“ v Novoveskej Hute. V čase okupácie sa tu rekreovalo aj 90 detí z Michaloviec. 21. augusta boli na výlete v Dobšinskej ľadovej jaskyni.

28. augusta, v siedmy deň okupácie, sa rozozvučali zvony, klaksóny áut, sirény, no i budíky, ktoré niesli po meste väčšinou mladí ľudia. V Spišskej Novej Vsi ich prekvapili bulharské vojská, ktoré prechádzali mestom a usadili sa na letisku. Ulice, ale najmä námestia spišských miest boli polepené plagátmi, obrázkami Alexandra Dubčeka a Ludvíka Svobodu. Plagáty varovali pred zradcami, vyjadrovali názory občanov na okupáciu.

29. augusta si obyvatelia viacerých spišských obcí a miest pripomenuli 24. výročie Slovenského národného povstania (SNP) položením vencov k pomníkom padlých hrdinov. Svoju solidaritu a spontánnosť vyjadrovali sviečkovým sprievodom a večer zažali v oknách domov sviečky. V Harichovciach založila mládež na kopcoch vatry.

Rada Východoslovenského KNV v Košiciach sa znovu ujala svojej funkcie a zverejnila Výzvu na zabezpečenie úplného poriadku, občianskej disciplíny a normálneho chodu života ako predpokladu urýchleného odchodu vojsk Varšavskej zmluvy (VZ) z nášho územia.

31. augusta sa v okrese Spišská Nová Ves konala „Dubčekova smena“.

2. septembra sa začalo vyučovanie, nakoľko žiadna škola nebola obsadená vojskami VZ a bol zavedený päťdňový vyučovací týždeň.

6. októbra JUNÁCI v počte 38 dievčat a chlapcov zložili v Spišskej Novej Vsi sľub.

1969

21. januára plénum OV KSS v Spišskej Novej Vsi, podobne ako prezident ČSSR, ÚV KSS a vláda SSR vydalo stanovisko k tragickým udalostiam v Prahe, kde sa 16. januára Ján Palach, študent FF UK, na protest proti pokračujúcej normalizácii poľal neznámou horľavinou a podpálil pri pomníku svätého Václava. Jeho sebaobetovanie malo medzi verejnosťou veľký ohlas a našlo viacerých nasledovníkov. 23. januára sa o samovraždu upálením pokúsil dvadsaťtriročný Emil Sopko, pracovník Hutných stavieb v priestore staveniska skladového areálu v Spišskej Novej Vsi.

1970

14. – 22. februára sa vo Vysokých Tatrách konali Majstrovstvá sveta v severských disciplínach. Prezident Ludvík Svoboda privítal pri otvorení Areálu snow na Štrbskom Plese účastníkov z 25 krajín. V lyžiarskom areáli sa pri tejto príležitosti vybudovali mostíky P 70 a P 90, dve rozhodcovské veže, kabíny pre komentátorov, svetelné tabule, tribúny pre divákov, sedačkový výťah, hotel FIS, telekomunikačná budova, kryté parkovisko i hotel Panoráma. Skoky z mostíkov v priamom prenose sledovalo asi 140 000 divákov. MS boli po prvýkrát vysielané vo farbe.

3. decembra SNR schválila zákon o obnove KNV (zrušených 30. júna 1969) od 1. januára 1971. Slovensko sa delilo na 4 kraje a 37 okresov.

10. – 11. decembra ÚV KSČ schválil na svojom zasadnutí *Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ*, ktoré ovplyvnilo nasledujúci vývoj v celospoločenskom rámci.

V tomto roku bol z Matysovej prevezený drevený Kostol svätého Michala Archanjela do Múzea ľudovej architektúry v Starej Lubovni.

1971

1. januára bol otvorený pohraničný priechod v Mníšku nad Popradom.

V priebehu roka si spišské mestá pripomenuli 700. výročie udelenia mestských výsad tzv. *Spišské privilegium* kráľa Štefana V. z roku 1271. Vydávali sa príležitostné publikácie, pamätné medaily a podobne. V Spišskom múzeu v Levoči sa konala výstava archívnych dokumentov, v Lubici alegorický sprievod, v Spišskej Belej odborný seminár

a na sobotskom námestí historický trh. Výročie oslávili Vrbov i Tvarožná.

1972

30. novembra bola daná do užívania rybárska reštaurácia vo Vrbove pri rybárskom areáli a termálnom kúpalisku.

1973

Založený bol samizdatový časopis *Orientácia*, určený najmä kňazom spišskej diecézy.

Na anglickom ostrove Mann získal medzi veteránmi z celého sveta 3. miesto v maratónskom behu Jozef Česla (*1909 Spišské Tomášovce) zo Spišskej Novej Vsi.

1974

1. januára plénum ONV v Poprade schválilo zlúčenie Matejoviec s mestom Poprad, Lubice a Malého Slavkova s mestom Kežmarok a Nižnej a Vyšnej Šuňavy do jednej obce pod názvom Šuňava.

20. decembra sa v JRD Nový Spiš v Studenci konala konferencia, na ktorej za účasti zástupcov z okresu Poprad a Svidník vzniklo k 1. januáru 1975 najväčšie JRD na Spiši. Vzniklo pričlenením JRD Priekopník v Bijacovciach a JRD v Poľanovciach.

December – v Levoči sa konal celoslovenský tyfopedický seminár a bolo otvorené Slepcke múzeum ako prvé v republike.

1975

Február – v Rakúsoch otvorili prvú materskú školu pre rómske deti v okrese Poprad.

9. mája bol v parkovej časti námestia v Spišskej Novej Vsi slávnostne odhalený pamätník oslobodenia okresu, architektonicko-sochárske dielo architekta L. Beisetzera a sochára L. Snopka.

12. decembra v Spišskej Starej Vsi vznikol nový závod Tatrasvitu. Poskytol prácu ženám v Zamagurí.

1976

15. apríla bolo dané do prevádzky vysokoškolské sanatórium Helios na Štrbskom Plese s moderným liečebným zariadením (napríklad oddelenie spirometrie, elektroliečby, vodoliečby) pre 350 pacientov, z toho 150 detských.

17. júla lesný požiar zničil najkrajšiu časť Slovenského raja – roklinu Kysel (29,2 ha lesa). Roklina a úsek Bieleho potoka boli uzavreté verejnosti do odvolania.

27. decembra vysielateľ Východné Slovensko – TV Dubník začal vysielanie II. programu.

December – do užívania bol daný nový hydriársky závod VHZ v Kežmarku s modernou technológiou na spracovanie hrabavej hydiny, triedenie vajec a zveriny určenej na export.

V tomto roku v Spišskej Novej Vsi vznikla Expedícia Spiš ako pobočka AÚ SAV v Nitre, ktorej hlavným cieľom bolo oživenie archeologického výskumu na Spiši na jej čele stál František Javoriský.

1977

1. januára Hnutie na obranu ľudských práv v Prahe vydalo dokument *Charta 77*, ktorá aj na Spiši našla svojich stúpcov. Začali sa objavovať samizdaty, v ktorých boli uverejňované listy Alojza Tkáča (dnešného arcibiskupa Košickej arcidiecézy) a kňaza Viktora Trstenského. Stredoškolský profesor v Spišskej Novej Vsi Ján Horník (1928 – 2006???) ako signatár *Charty 77* bol prepustený zo školských služieb.

17. – 19. júna – v Spišských Hanušovciach sa konali 1. zamagurské folklórne slávnosti, kde boli predstavené zvyky, piesne a tance celého zamagurského roka. Na príprave scénarov a réžie jednotlivých vystúpení sa podieľal etnograf Ján Olejník (*1931 Spišské Vlchy).

14. septembra uznesením vlády SSR č. 316 bola vyhlásená rezervácia ľudovej architektúry v Ždiari. Do rezervácie spadajú: Súbory ľudovej architektúry – západná časť obce Bachledová dolina, Blaščacká dolina a Antošovský vrch a jednotlivo chránené solitéry.

1978

V priebehu roka bolo zriadené štúdio Československého rozhlasu v Poprade s pôsobnosťou pre okresy Spiša a okres Liptovský Mikuláš. Redaktor Pavol Svetoň pravidelne prinášal aktuality zo Spiša do relácií *Dobré ráno*, *Rozhlasové noviny* a iné.

1979

18. mája na základe povolenia ministerstva kultúry utvorila sa pri Podtatranskom divadle v Spišskej Novej Vsi profesionálna scéna, súbor pre deti a mládež – pobočná scéna DJZ v Prešove.

Po osamostatnení bola premenovaná na Spišské divadlo (1992). Umeleckým šéfom sa stal Štefan Labanc.

3. októbra uznesením vlády SSR č. 315 bola vyhlásená za pamiatkovú rezerváciu ľudovej architektúry časť obce Osturňa. Predmetom ochrany sa stal súbor objektov ľudovej architektúry a hospodárskych usadlostí, ale aj terasovité políčka na svahoch pri obci a prírodné okolie.

1980

3. júla bolo otvorené termálne kúpalisko vo Vrbove.

1981

Za najlepšieho futbalistu ČSSR bol vyhlásený Ján Kozák (*1954 Matejovce nad Hornádom), člen reprezentačného futbalového mužstva. Neskôr účastník MS v Španielsku (1982), ME v Taliansku (1980), kde sme získali 3. miesto.

1982

1. – 3. júla sa konali Pedagogické dni v Spišskej Novej Vsi (v roku 1979 pod názvom kpt. J. Nálepku) – celoštátna konferencia učiteľov s prehliadkou víťazov pedagogického čítania, výstavou učebných pomôcok a ukážkou záujmovej činnosti.

22. decembra po dokončení novej budovy autobusovej stanice bola odovzdaná do prevádzky budova železničnej stanice v Poprade. Pôvodne koncipovaná ako reprezentačná. K jej areálu pribudlo 25. októbra 1991 ukončené kolmé zaústenie koľají a nástupíšť Tatranskej elektrickej železnice (TEŽ).

1983

Poprad sa stal oficiálnym sídlom Slovenského esperantského zväzu. Znáмым sa stal organizovaním letných škôl medzinárodného jazyka esperanto.

1984

26. januára pápež Ján Pavol II. povýšil Chrám Navštívenia Panny Márie na Mariánskej hore v Levoči na *Basiliku minor* (Menšiu baziliku).

1985

23. – 24. augusta sa podarilo pozorovateľovi Pavlovi Rychtarčíkovi na Skalnatom Plese odfoťografovať Halleyho kométu, ktorá sa do oblasti Slnka periodicky vracia raz za 75 – 77 rokov.

1986

26. apríla výbuch jadrovej elektrárne v Černobyle na Ukrajine spôsobil katastrofu, ktorá svojimi účinkami zasiahla aj územie Spiša.

August – vysokoškooláci pod vedením medika Juraja Mesíka založili pri záchrannom archeologickom výskume stredovekého zaniknutého kláštora na Kláštorisku v Slovenskom raji mládežnícku aktivitu Strom života, ktorá sa rýchlo stala predmetom záujmu tajnej bezpečnosti. Archeologický výskum a neskoršiu revitalizáciu pamiatky riadil a do dnešných dní riadi Michal Slivka, rodák z Letanoviec. Medzičasom sa tu vystriedalo niekoľko tisíc aktivistov z celého sveta.

1987

23. septembra bola otvorená Galéria umelcov Spiša v Spišskej Novej Vsi (vznikla 1. januára) s cieľom zhromažďovať a dokumentovať umenie so vzťahom k Slovensku, osobitne k Spišu, diela regionálnych výtvarníkov od druhej polovice 19. storočia až po súčasnosť. Zriadená bola stála *Expozícia Jozefa Hanulu – Umelci Spiša* (od roku 1994). K jej najvýznamnejším aktivitám patrí medzinárodný maliarsky plenér Slovenský raj (od roku 2001) a medzinárodné sochárske sympóziium *Záhrada umenia Spiš* (2002, 2004).

December – asi 300 000 občanov Slovenska podpísalo petíciu za náboženskú slobodu katolíkov v ČSSR. Na Spiši petíciu, ktorú osobne zaniešol do Prahy kardinálovi Františkovi Tomáškovi vtedajší spišský kňaz Amantius Akimjak, podporilo podpismi 17 692 ľudí.

Počas roka v Poprade vzniklo stredisko leteckej záchranej služby, jedno z 3 v ČSSR.

1988

18. januára Nariadením vlády SSR č. 23/1988 bol zriadený Národný park Slovenský raj (SR NAP) s rozlohou 327,74 km², kde sa nachádza 26 maloplošných chránených území.

Kroky k demokracii a európskej integrácii (1989 – 2004)

Nežnou revolúciou sa začal po 17. novembri 1989 proces likvidácie komunistického režimu. Sformovala sa Verejnosť proti násiliu (VPN), ktorá podporila české Občianske fórum (OF). Koncipovali sa požiadavky nevyhnutných politických a spoločenských premien. Epocha socializmu sa skončila. Federálne zhromaždenie zrušilo ústavným zákonom čl. 4 *Ústavy* o vedúcej úlohe KSČ. Sformovalo sa niekoľko politických subjektov. V roku 1990 prebehli prvé slobodné parlamentné voľby. Mestá a obce Spiša koncipovali a obnovovali v intenciách zákona č. 369/90 Zb. o obecnom zriadení svoje štatúty. Kresťanské cirkvi začali širokú kampaň duchovnej a morálnej obnovy. Vysvätenie spišského biskupa sa stalo predpokladom pre obnovenie Spišskej Kapituly ako duchovného centra Spiša. Poprad a Spišská Nová Ves sa stali akademickými mestami, kde sa etablovali detašované pracoviská viacerých slovenských univerzít. Po zrušení cenzúry sa rozvíjala slobodná tlač (*Ozveny Tatier*, noviny *Poprad*, *Nové Spišské hlasy*, *Spišský denník* a pod.), do popredia sa dostali nové osobnosti politického a verejného života. Sovietske jednotky opustili naše územie. Na nových základoch sa začali vytvárať partnerské vzťahy spišských miest a obcí s tradičnými i novými partnermi. Popri demokratizácii krajiny, slovenská spoločnosť dokončovala i svoj národnoemancipačný proces. 17. júla 1992 SNR schválila *Deklaráciu o zvrchovanosti* a 1. septembra 1992 prijala *Ústavu Slovenskej republiky*. Slovenská republika vznikla pokojnou a demokratickou cestou 1. januára 1993. Jej oficiálny vznik privítali občania Spiša novoročnými ohňostrojmi. Podpísaním *Dohody o pridružení SR k európskym spoločenstvám* sa začal proces začleňovania Slovenska do európskych štruktúr. Nástup trhovej ekonomiky mal ďalekosiahle sociálne dôsledky. Zánik rudného baníctva, likvidácia závodov ťažkého priemyslu zvyšovali mieru nezamestnanosti. Súkromné podniky a zahraničné firmy začali prispievať k rozvoju regiónu, vybudovala sa štruktúra nových bánk a peňažných ústavov. Pokračovala divoká privatizácia a reštitúcie. Na základe transformačného zákona sa začali usporiadať majetkové pomery v družstvách. Do vývoja Spiša zasiahlo nové územno-správne členenie.

1989

28. januára na majstrovstvách sveta v Pont-Château (Francúzsko) zlatú medailu v cyklokroze získal Ondrej Glajza z Popradu.

14. apríla získal v Brne Zlatého krokodíla šéfdirigent Symfonického orchestra Československého rozhlasu v Bratislave Ondrej Lenard (* 9. septembra 1942 Krompachy).

Máj – v Spišskej Novej Vsi v areáli Sadu mládeže bola vytvorená najmenšia zoologická záhrada na Slovensku, jediná na Spiši

26. júla bol vymenovaný pápežom Jánom Pavlom II. za diecézneho biskupa Spišskej diecézy Mons. ThDr. František Tondra. V septembri bol konsekrovaný za biskupa v spišskej Katedrále svätého Martina za účasti 22 biskupov.

16. novembra vo večerných hodinách sa v Bratislave na vtedajšom Námestí Mieru (dnes Hodžovo námestie) zišlo niekoľko desiatok študentov aby demonštrovali svoju vôľu po zmenách vo vysokom školstve. Za asistencie množstva policajtov prešli celým Starým mestom až k ministerstvu školstva, kde Viliamovi Šalgovičovi tlmočili svoje požiadavky. Jedným z organizátorov a vodcov demonstrácie bol Milan Novotný zo Spišskej Starej Vsi.

27. novembra výbory VPN zorganizovali vo väčších spišských mestách generálny manifestačný štrajk. V Poprade na futbalovom ihrisku sa zišlo asi 12 tisíc ľudí. V Spišskej Novej Vsi pred sochou kpt. Nálepku a budovou OV KSS zhromaždení odsúdili drastický zásah polície proti vysokoškolákovi v Prahe, žiadali zrušiť monopol moci KSČ a čo najrýchlejšie uskutočniť slobodné demokratické voľby. V decembri vyjadrovala podporu požiadavkám VPN väčšina organizácií a podnikov Spiša.

1990

1. januára bol obnovený seminár v Spišskej Kapitule, pobočka Cyrilometodskej bohosloveckej fakulty UK v Bratislave, ako spoločný seminár pre Spišskú, Košickú a Rožňavskú diecézu.

8. júna – 9. júna sa konali voľby do FZ a SNR, ktoré završili etapu na ceste k demokracii.

7. augusta vyše 130 zástupcov miest a okresov Spišskej Novej Vsi, Poprad a Stará Lubovňa na regionálnom sneme v Levoči založili Združenie spišských miest a obcí so sídlom v Levoči, ktoré sa stalo reprezentantom samosprávnych orgánov spišského regiónu.

30. septembra v Šulgove pri Medzeve boli schválené stanovky Spolku karpatských Nemcov na Slovensku (*Karpathendeutsche Verein*). Na ich základe sa vytvorili skupiny pre horný a pre dolný Spiš.

16. novembra v Levoči bolo otvorené Múzeum špeciálneho školstva, externé pracovisko Múzea školstva a pedagogiky na Slovensku so sídlom v Bratislave.

23. – 24. novembra sa konali komunálne voľby.

1991

KDH pri moci

Premiér Ján Čarnogurský

Návšteva Poľska

1. január na základe zákona SNR č. 369 z 3. septembra 1990 o obecnom zriadení sa skončila činnosť MNV a boli zriadené mestské a obvodné úrady.

3. marca sa uskutočnilo sčítanie obyvateľov, ktoré prinieslo údaje aj o národnostnej štruktúre. Každý občan mohol zapísať svoju národnosť podľa vlastného presvedčenia. Po prvý raz od roku 1930 bola znovu daná možnosť občanom prihlásiť sa k rómskej národnosti a uviesť rómčinu ako materinský jazyk.

Leto – v Kežmarku bola založená tradícia konania trhu, ktorý od roku 1994 prebiehal s medzinárodnou účasťou pod názvom Trh historických a ľudových remesiel, dnešné Európske ľudové remeslo – ELRO.

11. novembra sa začala realizovať prvá vlna kupónovej privatizácie. Občania obdržali za 35,- Kčs kupónové knižky s kupónovou známku v hodnote 1000,- Kčs na zaregistrovanie. Po dvoch mesiacoch mohli kupóny investovať prostredníctvom investičných privatizačných fondov alebo priamo do podnikov a stať sa akcionármi.

Počas roka bola vyhlásená národná prírodná rezervácia Belianske Tatry, územie s krasovými útvarmi, jaskyňami, vyvieraczkami a podzemnými tokmi s rozlohou 5 408 ha.

1992

voľby???

27. júna v Podolínci sa konalo zakladajúce valné zhromaždenie Spišského dejepisného spolku (SDS) s cieľom „prispievať k zvýšeniu historického vedomia a regionálneho povedomia Spišiakov“. Založiť SDS sa rozhodli bývalí členovia Krúžku historikov Spiša na zhromaždení v Spišskej Kapitule dňa 4. januára 1992.

28. novembra bola uvedená do prevádzky po kompletnej rekonštrukcii visutá lanová dráha Tatranská Lomnica – Skalnaté Pleso.

V tomto roku sa v Matejovciach transformovali tri podniky: Tatramat, akciová spoločnosť (a. s.) Poprad na výrobu ohrievačov vody, Whirlpool – Tatramat a. s. na výrobu automatických práčok a Quassar-Tatramat a. s. Poprad na výrobu automatov na teplé a studené nápoje.

1993

1. januára vznikla druhá samostatná Slovenská republika.

4. – 6. februára sa uskutočnilo kolkovanie peňazí. Na osobu bolo možné vymeniť 4 000,- Kčs. Platnosť federálnej meny sa skončila 7. februára o 24.00 hod. Došlo k menovej odluke a začala platiť slovenská koruna. Motívom vyobrazenia na bankovke akademického maliara Jozefa Bubáka v hodnote 100 Sk sa stala Madona, plastika Majstra Pavla z oltára Narodenia v Kostole svätého Jakuba, samotný kostol a radnica v Levoči.

13. – 17. októbra prebiehal v Poprade 1. medzinárodný festival horských filmov. Do súťažnej časti sa prihlásilo 100 diel z 13 krajín.

11. decembra do *Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO* boli v kolumbijskej Carthagéne zapísané lokality: Spišský hrad s okolím, Kostol Svätého Ducha v Žehre a Spišská Kapitula.

V tomto roku sa uskutočnila 1. slovenská severopolárna expedícia, ktorej sa zúčastnil Ján Zoričák (*1944 Ždiar). Jeho plastika z farebného krištáľového skla Arktický kvet bola umiestnená na severnom póle.

1994

voľby???

26. augusta vznikol Euroregión TATRY, slovensko-poľské cezhraničné združenie miest a obcí na Slovensku so sídlom v Kežmarku. Sídlom na poľskej strane sa stal Nowy Targ.

10. septembra na MS v kozmických modeloch v poľskom Lešne získal 1. miesto v maketách Ján Kofuha (*1958 Spišská Nová Ves), člen víťazného čs. reprezentačného družstva z MS na Floride v USA (september 1992).

1995

2. – 3. júla pápež Ján Pavol II. navštívil počas svojej druhej pastoračnej návštevy Slovenska územie Spišskej diecézy a Spišskej Kapituly. 3. júla v Levoči celebroidal svätú omšu za prítomnosti prezidenta SR Michala Kováča, 7 kardinálov, 35 biskupov, 700 kňazov, bohoslovcov a vyše 650 000 ľudí. Navštívil aj Vysoké Tatry.

V priebehu roka sa zrealizovalo vytvorenie gotickej cesty na Spiši. Vytvoril sa okruh s dĺžkou 580 km, ktorý na území Spiša a Gemera (vrátane okresov Poprad, Kežmarok, Gelnica a Rimavská Sobota) spojil historické a kultúrne pamiatky. Trasa pokračuje do Poľska a Maďarska.

1996

12. apríla bol položený základný kameň pre výstavbu diaľničného tunela na Branisku s celkovou dĺžkou 4,8 km. Výstavba sa začala 6. júla 1998.

24. júla zákonom NR SR č. 221/1996 Zb. o novom územnom a správnom usporiadaní vstúpilo do platnosti nové administratívne členenie Slovenska, na základe ktorého vzniklo 8 krajov a 79 okresov. Historický Spiš bol rozdelený do Prešovského (okresy Kežmarok, Levoča, Poprad a Stará Ľubovňa) a Košického kraja (Spišská Nová Ves a Gelnica).

V tomto roku sa zúčastnil 1. slovenskej expedície do Antarktídy Emil Fornay (*1943 Spišská Nová Ves) – filmový režisér, scenárista, kameraman a cestovateľ.

Národnostná štruktúra obyvateľstva v % k roku 1996

Okres	slovenská	rómska	česká	nemecká	poľská	maďarská	rusínska	ukrajinská	ostatné
Gelnica	91,4	7,0	0,4	0,3	–	0,1	0,1	0,1	0,6
Kežmarok	93,2	5,5	0,6	–	0,4	0,1	–	–	0,2
Levoča	93,1	6,3	0,3	–	–	0,1	–	–	0,2
Poprad	94,3	3,6	1,2	0,2	0,2	0,2	Mor. 01	0,1	0,1
Spišská Nová Ves	91,9	7,0	0,5	0,3	–	0,1	–	0,1	0,1
Stará Ľubovňa	91,3	4,0	0,4	0,2	–	0,1	2,5	1,3	0,2

1997

1. júla bol vyhlásený za kultúrnu pamiatku areál Medzinárodného sochárskeho sympózia vo Vyšných Ružbachoch (koná sa od roku 1964), unikátna galéria vyše 100 sôch od autorov zo 14 krajín.

7. augusta získal v Aténach na Majstrovstvách sveta Igor Kováč (* 1969 Krompachy) historicky prvú medailu v drese samostatného Slovenska za 3. miesto v behu na 110 m prekážok.

1998

23. – 24. januára v Levoči sa konal piaty summit prezidentov stredoeurópskych štátov. Prezidenti P. Stojanov (Bulharsko), V. Havel (Česká republika), A. Gönc (Maďarsko), R. Herzog (Spolková republika Nemecko), A. Kwaśniewski (Poľsko), Th. Klestil (Rakúsko), E. Constantinescu (Rumunsko), M. Kučman (Slovinsko), O. Luigi Scalfaro (Taliansko) a L. Kučma (Ukrajina), ktorí prijali pozvanie prezidenta SR M. Kováča, v historickej sále starej

radnice hovorili za okrúhlym stolom o občianskej spoločnosti ako o nádeji zjednotenej Európy.

27. júla postihla oblasť Podbraniska katastrofálna povodeň, ktorá zničila cesty, mosty a obydlia.

30. októbra na základe výsledku volieb z 25. a 26. septembra bola vymenovaná nová vláda SR. Premiérom sa stal Mikuláš Dzurinda (* 4. februára 1955 Spišský Štvrtok).

1999

21. – 30. januára sa konala XIX. svetová zimná univerziáda na podporu kandidatury Popradu organizovať ZOH 2006.

30. – 31. januára Medzinárodná cyklistická únia usporiadala v Poprade-Spišskej Teplici Majstrovstvá sveta v cyklokrose 1999.

26. novembra zástupcovia mesta Spišská Nová Ves prevzali v Bruseli Cenu mesta na ceste do Európskej únie, keď z 250 európskych miest bola Spišská Nová Ves medzi prvými piatimi vyhodnotenými mestami. Mesto realizovalo pilotný

projekt *Trvale udržateľné mestá* a prispelo k zlepšeniu životného prostredia.

2000

21. – 22. septembra sa konalo stretnutie Piwniczna – Stará Ľubovňa, na ktorom bola podpísaná nadštandardná medzištátna dohoda medzi oblasťami Powiat Nowosądecki (Poľsko) a okres Stará Ľubovňa o vzájomnej spolupráci.

23. – 27. októbra zhorelo v Slovenskom raji 80 ha lesa, z toho 20 ha v južnej časti Národného parku v lokalite Kromľa a v blízkosti prírodnej rezervácie Tri Kopce. Pri hasení požiaru pomáhali vrtuľníky z Čiech, Poľska a Maďarska.

2001

5. júla sa konal v Starej Ľubovni Svetový deň Spišiakov. Odhalená bola pamätná tabuľa J. Kubašekovi, rodákovi zo Starej Ľubovne a signatárovi *Pittsburskej dohody*.

2002

1. marca v Levoči sa konala vedecká konferencia *Spiš v 10. – 20. storočí* s medzinárodnou účasťou pri príležitosti životného jubilea doc. PhDr. Ivana Chalupeckého (*1932 Spišská Nová Ves), zakladateľa a dlhoročného predsedu SDS. Konferencia priniesla nové poznatky z dejín Spiša.

6. – 9. novembra uskutočnila sa v Levoči medzinárodná konferencia *Terra Scepusiensis. Stav bádania o dejinách Spiša*.

7.??? novembra havarovali nad územím Slovenského raja dve slovenské stíhačky Mig 29.

2003

1. februára došlo k radikálnej redukcii železničnej dopravy na Slovensku. Zrušená bola aj stodesaťročná železničná trať Spišská Nová Ves – Levoča o dĺžke 13 km.

2004

1. mája SR sa stala členským štátom Európskej únie. Pri tejto príležitosti bola návštevna sezóna Spišského hradu otvorená za účasti zástupcov Európskeho parlamentu. Vstup do EÚ oslávili občania sadením európskeho lesa a netradičný pamätník M. R. Štefánikovi (s hviezdikami a zástavami 4 krajín, kde pôsobil: slovenskej, českej, francúzskej a talianskej) vyhotovili v Spišskej Novej Vsi maliar Marián Hennel a akademický sochár Imrich Svitana.

24. júla bol vo Veľkej Lomnici otvorený golfový areál s 18-jamkovým golfovým ihriskom a cvičnou lúkou.

Júl – námestník generálneho tajomníka OSN Kalman Mizsei, regionálny riaditeľ pre Európu a SNŠ, sa stretol v Levoči, Spišskom Podhradí, Spišskom Hrhove a vo Švedlári s predstaviteľmi komunitných centier projektu *Trvalo udržateľný rozvoj komunit na Spiši – Tvoj Spiš* a diskutoval s nimi o zlepšovaní starostlivosti o rómske obyvateľstvo regiónu a ostatné znevýhodnené skupiny.

19. novembra v podvečerných hodinách zničila veterná smršť v TANAPe asi 400 ha lesa a spôsobila vo Vysokých Tatrách škody, ktoré sa odhadovali v miliardách korún.

Výber zo spišských osobností

BUTVIN Jozef, PhDr., CSc. (1918 – 1991) – historik, pedagóg, univerzitný profesor, rodák zo Spišského Hrušova. Pôsobil na Katedre čs. dejín a archívnictva FF UK v Bratislave (1963 – 88). Patril k popredným historikom a znalcom obdobia slovenského národného obrodenia, národnej problematiky 19. storočia. Bol spoluautorom syntetických dejín Československa a Slovenska. Zomrel v Bratislave.

CEHULA Jozef, pseud. Cehulas, J. C. Pastorello (1898 – 1986) – rímskokatolícky kňaz, učiteľ, spisovateľ, básnik. Pochádzal z Letanoviec. Od roku 1935 bol farárom v Harichovciach, po druhej svetovej vojne bol režimom perzekvovaný. Autor románov (mnohé v rukopisoch) z histórie Spiša, početných štúdií, vyše 300 noviel a 5 zôšitov poézie. Redigoval *Spišské hlasy*. Skladal náboženské piesne (niektoré zhudobnil L. Stanček a E. Suchoň). Zomrel v Matilda Hute, v Hnileckej doline.

FABINI Jozef (1908 – 1984) – maliar, národný umelec. Narodil sa v Olcnave. Bol riaditeľom Krajského múzea v Košiciach, reštaurátorom Krajskej galérie v Michalovciach, od roku 1955 v slobodnom povolaní v Košiciach. Patril k vedúcim predstaviteľom slovenskej realistickej krajinomalby. Tematicky ho ovplyvnil rodný Spiš (Levoča, krajina pod Spišským hradom, komplex Dreveníka). Pre Podtatranské múzeum v Poprade namaľoval zábery z významných archeologických lokalít. Jeden z iniciátorov založenia Tatranskej galérie so sídlom v Poprade. Zomrel v Košiciach.

FREŠO Tibor (1918 – 1987) – dirigent, hudobný skladateľ, národný umelec. Pochádzal zo Spišského Štiavniku. Bol šéfom opery ŠD v Košiciach, šéfdirigentom Slovenskej filharmónie, dirigentom a umeleckým šéfom opery SND v Bratislave. Vcelku dirigoval okolo 3 500 operných predstavení, naštudoval stovky titulov oper a baletov domácich i svetových autorov. Komponoval orchestrálne skladby, scénickú a filmovú hudbu, vokálnu tvorbu a skladby pre deti a mládež. Spolupracoval s Čs. rozhlasom a televíziou. Zomrel v Piešťanoch.

GUZOVÁ-BECKOVÁ Janka (1917 – 1993) – interpretka ľudových piesní, pôvodcom zo Žakaroviec. Spolupracovala s Čs. rozhlasom v Košiciach, vystupovala v pražskej Lucerne (1950 – 1951), od roku 1953 v slobodnom povolaní. Štýlová interpretka asi 900 východoslovenských ľudových piesní. Po príkaze vymazať asi 150 jej rozhlasových nahrávok emigrovala do USA (1969). Držiteľka Ceny slovenského srdca Kanadskej ligy (1986) a Ceny Ministerstva kultúry SR (Toronto 1992). Zomrela v New Yorku, pochovaná je na Národnom cintoríne v Martine.

HADRI-DREVENICKÝ František (1905 – 1961) – kňaz, spisovateľ, prekladateľ. Pochádzal zo Spišského Podhradia. Pôsobil v Spišskej Novej Vsi a Hnilčíku. Písal reflexívnu lyriku, prekladal z francúzskeho jazyka. Robil etnografický výskum. Piesne a zvyky spišského regiónu publikoval pod názvom *Tak spieva môj spišský ľud a Hlas môjho ľudu*.

Autor 2 zväzkov kroniky *Dejiny Hnilčíka*. Zomrel v Hnilčíku.

HOZA Štefan, pseud. Hornadský, Smižanský, Ladislav Jančári (1906 – 1982) – spevák, libretista, prekladateľ, publicista, pedagóg. Narodil sa v Smižanoch. Bol sólistom (tenor), dramaturgom a režisérom opery SND v Bratislave. Stvárnil 25 klasických operetných a vyše 70 operných postáv. Prvý interpret Ondreja v opere Krútnava Eugena Suchoňa. Propagoval slovenskú umeleckú piesňovú tvorbu, prekladal libretá. Zapísal vyše 100 východoslovenských ľudových piesní. Spolupracoval s rozhlasom, filmom a televíziou. Zomrel v Bratislave.

HUBA Mikuláš (1919 – 1986) – herec, pedagóg, národný umelec. Narodil sa v Spišskej Novej Vsi. Bol členom i umeleckým šéfom činohry SND v Bratislave, významným predstaviteľom slovenskej recitačnej školy. Vykonával funkciu predsedu ZSDU (1982 – 1986). Stvárnil 149 prevažne veľkých divadelných a filmových postáv. Známy z filmov *Varúj, Vlčie diery, Priehrada, Smrť prichádza v daždi, Zajtra bude neskoro*, historického filmu *Posledná bosorka a Skrytý prameň*, televízneho filmu *Sám vojak v poli* a iných. Zomrel v Bratislave.

JAVORSKÝ František (1934 – 2000) – archeológ, verejnopolitický činiteľ. Pochádzal zo Spišského Štvrtka. Za komunistického režimu bol väznený. Bol zakladateľom expedície Spiš AÚ SAV v Spišskej Novej Vsi (1976). Objavil vyše 200 archeologických lokalít, ktoré umožnili prehodnotiť praveké a stredoveké dejiny regiónu, získal závažné dôkazy o slovanskom osídlení Spiša. Patril k zakladateľom a funkcionárom VPN a KDH. V rokoch 1990 – 1998 bol poslancom slovenského parlamentu. Angažoval sa v Konferencii politických väzňov Slovenska. Zomrel tragicky pri autonehode neďaleko Žiliny. Pochovaný je v Spišskej Novej Vsi.

KALINAY Valentín PhDr., ThDr. (1909 – 1969) – kňaz, prekladateľ, publicista. Pochádzal z Bijacoviec. Bol profesorom učiteľského ústavu a bohosloveckého seminára v Spišskej Kapitule. Zanechal v rukopise okolo 140 kázní, z rokov 1961 – 1969 práce o dejinách jezuitskej rehole na Spiši, dejinách spišskej diecézy, rodiny Čákiovcov v Bijacovciach. Prekladal z francúzštiny a nemčiny. Zomrel v Levoči.

PAJDUŠÁKOVÁ Ludmila (1916 – 1979) – astronómka, pôvodcom z Radošoviec. Pracovala v Štátnom observatóriu na Skalnatom Plese (1944 – 1958) a v Astronomickom ústave SAV. V rokoch 1958 – 1979 bola jeho riaditeľkou a v rokoch 1962 – 1974 predsedníčkou Slovenskej astronomickej spoločnosti. Objavila 5 komét. Podieľala sa na programe Interkozmos. Zomrela vo Vyšných Hágoch.

REIPRICH Andrej (1912 – 2002) – pedagóg, entomológ. Narodil sa v Dobšinej. Pôsobil na gymnáziu v Spišskej Novej. Autor 140 prác a 3 monografií. Svojím výskumom zaradil Slovenský raj medzi najpreskúmanejšie oblasti Slovenska

(objavil 2 nové druhy motýľov: psotu Reiprichovu a obalovača spišského). Zomrel v Spišskej Novej Vsi.

SCHIMPL Kornel (1907 – 1985) – dirigent, hudobný pedagóg a skladateľ. Pochádzal zo Spišského Podhradia. Bol zakladateľom a vedúcim Speváckeho komorného zboru (1945 – 1973), autorom piesní, klavírných a koncertných skladieb. Patril k propagátorom slovenskej hudby (J. L. Bellu, J. Cikkeru, A. Moyzesa, E. Suchoňa a iných) i k prvým slovenským pedagógom dirigovania. Vychoval vyše 50 významných dirigentov, skladateľov, orchestrálnych muzikantov (T. Andrašovan, M. Novák, B. Urbanec a i.). Zomrel v Bratislave.

ŠMÁLIK Štefan (1908 – 1991) – kňaz, cirkevný historik. Pochádzal z Nižnej Šuňavy. Za aktivizovanie laikov v duchu Katolíckej akcie bol v roku 1951 zatknutý a odsúdený. Po 11 rokoch väzenia pracoval ako robotník. Od roku 1965 bol znovu v pastorácii. Zaoberal sa prehistóriou a staršou históriou Spiša. Publikoval v prílohe *Spišských hlasov* „Rozhľady Spiša“ (1965). V samizdate vydal niekoľko publikácií. Zomrel v Oravskom Bielom Potoku.

ŠPRINC Mikuláš (1914 – 1986) – slovenský exilový básnik, pôvodcom z Krompách. Emigroval do Ríma (1945). Stal sa pápežským legátom III. vatikánskej misie slovenských utečencov v Nemecku a Rakúsku, od roku 1946 žil v Clevelande v USA. Bol profesorom v Borromeo Seminary of Ohio. Písal duchovnú a prírodnú lyriku, vlastenecky motivované verše, prózu, úvahy, spomienky. Založil časopis *Most* (1954), spoluzakladateľ Spolku slovenských spisovateľov a umelcov v zahraničí, Slovenského ústavu v Clevelande a Bernolákovej kultúrnej nadácie, člen kultúrnej komisie Svetového kongresu Slovákov. Zomrel vo Wickliffe (štát Ohio v USA).

ŠTIAVNICKÝ Ján (1937 – 1993) – spisovateľ, publicista. Narodil sa v Spišských Vlachoch. Autor poviedok, rozprávok, povestí a románov pre mládež, tematicky sa viažu cich k rodnému Spišu. Bol redaktorom relácie *Lastovička* a Slovenskej televízie v Košiciach (od roku 1966). Zomrel v Košiciach, pochovaný je v Spišských Vlachoch.

ŠTOLC Jozef, PhDr., DrSc. (1908 – 1981) – jazykovedec, univerzitný profesor, pôvodcom z Hranovnice. Bol vedec kým pracovníkom a riaditeľom Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV v Bratislave. Venoval sa dialektologickému výskumu: nárečiam na Slovensku i slovenských oblastí v Maďarsku a Juhoslávii. Publikoval ľudovú slovesnosť zo Spiša. Stal sa vedúcim pracovnej skupiny na prípravu *Atlasu slovenského jazyka*. Bol spoluautorom *Slovenskej gramatiky* a účastníkom priprav *Slovanského lingvistického atlasu*. Zomrel v Bratislave.

ŠVORC Peter, PhDr. (1932 – 1995) etnograf, múzejník, kultúrnoosvetový pracovník. Narodil sa v Štrbe. Bol riaditeľom Okresného osvetového strediska (1968 – 1974) a riaditeľom Podtatranského múzea v Poprade (1974 – 1994). Stál pri zrode Folklorneho festivalu Východná (1953), neskôr Vansovej Lomničky, Zamagurských folklórnych

slávností a iných. Bol zakladateľom a predsedom etnografického odboru MS (1990). Zomrel v Štrbe.

UJTELKY Maximilián, JUDr. (1915 – 1979) – právnik, šachista, pochádzajúci zo Spišskej Novej Vsi. Stal sa známym šachistom: majster Bratislavy a Slovenska, od 1948 čs. reprezentant, účastník šachových olympiád, majstrovstiev Európy. Bol predsedom Slovenského šachového zväzu (1953 – 1963) a šachového zväzu ÚV Československého zväzu telesnej výchovy (1970 – 1978). Zomrel v Bratislave.

URBANEC Bartolomej (1918 – 1983) – hudobný skladateľ, dirigent. Pochádzal z Krompách. Bol žiakom E. Suchoňa, A. Moyzesa a K. Schimpla, dirigentom Lúčnice, SĽUKU, Symfonického orchestra Čs. rozhlasu v Bratislave, riaditeľom Novej scény. Od roku 1961 pôsobil ako slobodný umelec v Bratislave a Nitre. Bol autorom zvučky bratislavského rozhlasu *Hej, slnko vychodí*, úprav ľudových piesní a tancov (mnohé zo Spiša) pre folklórne súbory a rozhlas, scénickej hudby k vyše 20 filmom, opery *Majster Pavol* (1979) a iných. Zomrel v Bratislave.

VOJTAS Jozef (1906 – 1977) – katolícky kňaz, regionálny historik, pôvodcom z Jurgova. Kňazské povolanie vykonával vo Veľkej Frankovej a Levoči. Mimo pastorácie bol v roku 1950 – 1969, potom sa stal správcom fary v Spišskej Belej. Venoval sa dejinám Spiša, podieľal sa na spracovaní dejín spišských mestečiek, publikoval historické štúdie v zborníkoch a regionálnych monografiách. V rukopise zostali jeho práce z dejín spišského prepoštstva a biskupstva a náboženské práce. Zomrel v Kežmarku.

VOJTÁŠ Matej, pseud. Spišák, Spišiak (1904 – 1968) – učiteľ, spisovateľ, regionálny historik, pôvodcom zo Spišskej Belej. Autor historických románov (*Tatarská pohroma, Kúmanánska kro*), poviedok a čít, prvých slovensky napísaných dejín mesta Spišská Nová Ves. Ako riaditeľ Vlastivedného múzea v Spišskej Novej Vsi sa zúčastnil na tvorbe regionálnej turistickej a vlastivednej príručky (1957 a 1965). Amatérsky sa venoval aj maliarstvu a archeológii. Zomrel v Spišskej Novej Vsi.

VRÁBEĽ Jozef (1911 – 1964) – pedagóg, tyflopéd. Narodil sa v Spišskej Novej Vsi. Zaslúžil sa o rozvoj tyflopédie na Slovensku. Bol spoluautorom slepeckého skratkopisu, autorom učebníc a učebných pomôcok. Vydával a redigoval 1. slepecký časopis *Nové svetlo*, ako i beletriu. Bol redaktorom mesačníka *Nový život*. Zomrel v Levoči.

WEINCZILLER Juraj (1937 – 1995) – horolezec, kameraman. Narodil sa v Poprade. Absolvoval vyše 500 výstupov vo Vysokých Tatrách, významné výstupy v Alpách (1961, 1967), na Kaukaze, v Andách, Kordillerách, na Aljaške a v Pamíre. Bol účastníkom himalájskych expedícií. Stal sa nositeľom viacerých ocenení, napríklad ceny Fair play (UNESCO 1983).